

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Навчально-науковий інститут права
Кафедра інтелектуальної власності та інформаційного права**

До захисту в ЕК допустити
завідувач кафедри
інтелектуальної власності та інформаційного
права
д.ю.н., доц. Кодинець А.О.

_____ 2022 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему:
«Правові проблеми функціонування медіа в Україні»

студентки 2 року навчання ОР «Магістр»
Групи № _____
заочної форми навчання
Спеціальність: 081 «Право»
Вус Діана Василівна

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Заярний О.А.

Рецензент:

ЗМІСТ

Магістерське завдання.....	3
Календарний план.....	4
Анотації.....	5
ВСТУП.....	7
Розділ 1. Загальні засади функціонування медіа в Україні.....	11
1.1. Правовий статус та принципи діяльності медіа в Україні.....	11
1.2. Загальна характеристика законодавчого регулювання діяльності медіа в Україні та світових тенденцій регулювання діяльності медіа.....	18
Розділ 2. Окремі аспекти правового регулювання діяльності медіа.....	24
2.1. Правомірні обмеження свободи вираження поглядів в діяльності медіа у вітчизняній та світовій практиці.....	24
2.2. Особливості правового регулювання захисту персональних даних в діяльності медіа.....	34
2.3. Правове регулювання забезпечення охорони прав інтелектуальної власності у діяльності медіа.....	42
2.4. Правове регулювання правовідносин Інтернет-медіа та операторів реєстрів доменних імен.....	49
Розділ 3. Проблемні аспекти відповідальності медіа за правопорушення та прогалини у механізмі захисту порушених прав.....	55
3.1. Проблемні аспекти відповідальності медіа та доведення складу правопорушення особою, права якої порушені діяльністю медіа.....	55
3.2. Проблеми функціонування національного та міжнародного механізмів захисту прав інтелектуальної власності від порушень в діяльності медіа.....	62
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ЗАТВЕРДЖЕНО:
Науковий керівник:
д.ю.н., проф. Заярний О. А.

" ___ " _____ 2022 року

МАГІСТЕРСЬКЕ ЗАВДАННЯ

Вус Діана Василівна, студентка 2 року заочної форми навчання ОР

«Магістр», освітня програма «Інтелектуальна власність»,

вибірковий блок «ІТ-Право»

- 1. Тема роботи:** Правові проблеми функціонування медіа в Україні.
- 2. Термін подання роботи науковому керівникові для підготовки відгуку:** до 21.11.2022 року.
- 3. Робота виконується на базі:** ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- 4. Теоретичне завдання:** аналіз спеціальної юридичної наукової літератури, законодавства України, дослідження досвіду зарубіжних країн, міжнародної судової практики.
- 5. Практичне завдання:** визначення основних правових проблем функціонування медіа в Україні, розробка шляхів удосконалення законодавства України та практики його застосування щодо регулювання функціонування медіа.
- 6. Сфера застосування результатів роботи:** діяльність медіа в Україні, наукова діяльність, навчальний процес, правотворчість, правозастосовна діяльність.
- 7. Завдання вручено студентці:** 30 червня 2022 року.

ЗАТВЕРДЖЕНО:
Науковий керівник:
д.ю.н., проф. Заярний О. А.

" ___ " _____ 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Вус Діана Василівна, студентка 2 року заочної форми навчання ОР
«Магістр», освітня програма «Інтелектуальна власність»,
вибірковий блок «ІТ-Право»

Тема роботи: Правові проблеми функціонування медіа в Україні

№	Види робіт	План	Фактично
1.	Розробка плану роботи та його погодження науковому керівникові	до 28.09.2022	
2.	Підбір і опрацювання наукової літератури, нормативних актів та судової практики за темою роботи	до 02.10.2022	
3.	Підготовка першого розділу роботи та подання його на перевірку науковому керівникові	до 10.10.2022	
4.	Підготовка другого розділу роботи та подання його на перевірку науковому керівникові	до 20.10.2022	
5.	Підготовка третього розділу роботи та подання його на перевірку науковому керівникові	до 01.11.2022	
6.	Доопрацювання роботи на підставі зауважень наукового керівника	до 05.11.2022	
7.	Підготовка висновків до роботи	до 07.11.2022	
8.	Підготовка остаточного варіанту роботи та її технічне оформлення	до 09.11.2022	
9.	Підготовка реферату та анотацій	до 10.11.2022	
10.	Подання роботи на кафедру	до 21.11.2022	

Студентка

Діана Вус

Анотація

Вус Д.В. *Правові проблеми функціонування медіа в Україні.* Магістерська робота. Кафедра інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: медіа, свобода вираження поглядів, обмеження свободи вираження поглядів, засоби масової інформації, приватне та сімейне життя, персональні дані, права інтелектуальної власності, доменне ім'я, оціночні судження, практика Європейського суду з прав людини, захист прав інтелектуальної власності, відповідальність за порушення прав людини в медіа.

Праця присвячена дослідженню як теоретичних, так і практичних проблем правового регулювання діяльності медіа в Україні. Зокрема, серед теоретичних аспектів роботою охоплені такі питання, як правовий статус та принципи діяльності медіа в Україні, правове регулювання діяльності медіа в Україні та у світовій практиці, сутність принципів свободи вираження поглядів та права на повагу до приватного та сімейного життя в контексті діяльності медіа тощо. В свою чергу, більша увага приділена практичним аспектам досліджуваної теми, таким як правомірні обмеження свободи вираження поглядів та особливості захисту персональних даних в діяльності медіа, особливості забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності та використання доменних імен в медіасфері тощо. Нарешті, в роботі також розглядається низка проблемних аспектів, пов'язаних з відповідальністю за правопорушення, вчинені у діяльності медіа, та з захистом прав інтелектуальної власності від порушень з боку суб'єктів у сфері медіа. Як результат проведеного дослідження, робота містить пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання правовідносин у сфері медіа.

Summary

D. Vus. *Legal problems of media functioning in Ukraine*. Master thesis. Department of intellectual property and information law at Educational and Scientific Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Keywords: media, freedom of expression, restrictions of freedom of expression, mass media, private and family life, personal data, intellectual property rights, domain name, value judgments, European Court of Human Rights practice, protection of intellectual property rights, liability for infringement of human rights in the media.

The work is devoted to both theoretical and practical problems of legal regulation of media activities in Ukraine. In particular, among the theoretical aspects, the work covers such issues as the legal status and principles of media activity in Ukraine, legal regulation of media activity in Ukraine and in foreign countries, the essence of the principles of freedom of expression and the right to respect for private and family life in the context of media activity, etc. Even more attention is paid to the practical aspects of the researched topic, such as legitimate restrictions on freedom of expression and features of personal data protection in media activities, features of ensuring compliance with intellectual property rights and the use of domain names in the media sphere, etc. Finally, the work also considers a number of problematic aspects related to liability for offenses committed through media activities and the protection of intellectual property rights from violations by media entities. As a result of the conducted research, the work contains proposals for improving the legal regulation of legal relations in the field of media.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Засоби масової інформації, або більш сучасне їх позначення – медіа – виконуючи ряд надважливих функцій як суспільний інститут, забезпечують реальне дотримання демократичних принципів, передбачених законодавством усіх без винятку цивілізованих держав. Як зазначається в численних рішеннях Європейського суду з прав людини, саме засоби масової інформації виконують функцію «сторожового пса демократії», надаючи громадськості доступ до суспільно важливої інформації навіть у тих випадках, коли держава чи окремі її представники бажають таку інформацію приховати. З огляду на це, безумовно, діяльність медіа має бути захищена законодавством за допомогою особливих гарантій журналістської діяльності, заборони незаконного втручання держави в таку діяльність тощо.

З іншого боку, маючи таке широке коло прав та свобод, представники медіа нерідко зловживають ними у власних інтересах або в інтересах власників того чи іншого засобу масової інформації – які в Україні, що ні для кого не є таємницею, традиційно належать представникам великого бізнесу або провідних політичних партій. В діяльності медіа нерідко порушуються права осіб на недоторканність приватного та сімейного життя, честь, гідність та ділову репутацію, захищеність персональних даних тощо. Непоодинокими є і випадки завдання діяльністю медіа шкоди інтересам держави, зокрема, національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку. Зважаючи на зазначене, гарантії прав і свобод діяльності медіа, передбачені законодавством, обов'язково мають врівноважуватись належним правовим забезпеченням юридичної відповідальності суб'єктів у сфері медіа за вчинені ними правопорушення та зловживання.

У той самий час, чинне законодавство у сфері медіа є далеким від досконалості. Кількість законів, якими регулюються ті чи інші правовідносини в сфері медіа, є надмірною, з чого природньо слідує суперечності між нормами таких законів – водночас, бракує комплексного рамкового закону для всієї галузі

медіа (таким законом, однак, в найближчій перспективі може стати прийнятий в серпні 2022 року в першому читанні проект Закону «Про медіа» - якому, однак, властиві свої недоліки).

Все це у своїй сукупності вимагає значної уваги до правового регулювання медіа та його проблемних аспектів, вироблення доктриною як теоретичних позицій (щонайменше щодо поняття «медіа», яке досі не фігурує в чинному законодавстві і досить рідко вживається і в науці), так і практичних рекомендацій з удосконалення чинного законодавства та формування концептуальних пропозицій щодо подальшого розвитку медіасфери України.

Вищенаведене у своїй сукупності обумовлює актуальність даної магістерської роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є здійснення дослідження різних аспектів правового регулювання функціонування медіа в Україні, виділення основних проблем такого правового регулювання та правозастосування у зазначеній сфері, і вироблення за результатами даного дослідження шляхів вдосконалення відповідного правового регулювання.

Для досягнення поставленої мети в роботі поставлені наступні **завдання:**

- дослідити правовий статус та принципи діяльності медіа в Україні;
- охарактеризувати сучасне законодавче регулювання медіа в Україні та його відповідність світовим тенденціям в даній сфері;
- проаналізувати розуміння свободи вираження поглядів в діяльності медіа та правомірні обмеження такої свободи у вітчизняній та світовій практиці;
- з'ясувати особливості правового регулювання захисту персональних даних в діяльності медіа;
- з'ясувати характерні особливості правового регулювання забезпечення охорони прав інтелектуальної власності у діяльності медіа;
- дослідити правове регулювання правовідносин Інтернет-медіа та операторів реєстрів доменних імен;

- виявити проблеми відповідальності медіа та доведення складу правопорушення особою, права якої порушені діяльністю медіа, та запропонувати шляхи їх вирішення;

- охарактеризувати проблеми функціонування національного та міжнародного механізмів захисту прав інтелектуальної власності від порушень в діяльності медіа та запропонувати шляхи можливого їх удосконалення.

Теоретичною основою дослідження слугують праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі конституційного, цивільного права, права інтелектуальної власності, інформаційного права та інших галузей знань, як, зокрема: Д. Андреев, Г.О. Андрощук, М. Бем, В. Бенедек, Є. Білоусов, І. Городиський, В. Іванов, Ю.М. Капіца, М. Кетteman, В. Конах, О.О. Мацкевич, К.Г. Некіт, І.Ф. Новосельський, Т. Олексіюк, О.П. Орлюк, Л.І. Работягова, М.Р. Фарбота, О.В. Харенко, К.О. Чупрова та інших.

Нормативною основою роботи є Конституція України, міжнародні договори, які є частиною законодавства України, зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Кримінальний кодекс України, Цивільний та Господарський процесуальні кодекси України, Закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про інформацію», «Про захист персональних даних», інші закони України, які стосуються різноманітних питань діяльності засобів масової інформації, підзаконні нормативно-правові акти, акти законодавства Європейського Союзу, а також проєкт Закону «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020).

Емпіричною основою магістерської роботи є судова практика та керівні роз'яснення вищих судових інстанцій України, численні рішення Європейського суду з прав людини, практика роботи Національної ради з питань телебачення і радіомовлення тощо.

Об'єктом дослідження є комплекс правовідносин, які виникають в ході функціонування медіа в Україні

Предметом дослідження є правові проблеми функціонування медіа в Україні.

Методологічна основа дослідження. Методи дослідження обрані відповідно до мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. Зокрема, історичний метод було застосовано при дослідженні процесу формування чинного правового регулювання діяльності медіа в Україні, а також еволюції поглядів на сутність принципів діяльності медіа в практиці ЄСПЛ. Системний метод надав змогу дослідити систему законодавчого регулювання та тенденції практики національних судів та ЄСПЛ щодо діяльності медіа та виявити їх недоліки. Порівняльно-правовий метод використовувався для співставлення загального і спеціального в правовому регулюванні захисту персональних даних, здійснення та захисту прав інтелектуальної власності тощо загалом та в діяльності медіа, а також для аналізу змін до законодавства, запропонованих у проекті Закону «Про медіа». Метод юридичного аналізу надав можливість охарактеризувати окремі положення Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших міжнародних договорів, Закону України «Про інформацію» та інших законів України, підзаконних актів, судових рішень тощо. Методи моделювання та аналізу надали змогу припустити подальші тенденції розвитку правового регулювання діяльності медіа з урахуванням можливого прийняття Закону України «Про медіа».

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження і складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел (71 джерело). Повний обсяг роботи, без урахування додатків, складає 74 сторінки (в тому числі список використаних джерел на 8 сторінках).

Розділ 1. Загальні засади функціонування медіа в Україні

1.1. Правовий статус та принципи діяльності медіа в Україні

Виклад будь-якого дослідження, присвяченого правовому регулюванню медіа в Україні, можна розпочинати з констатації факту, що українське законодавство, передусім, не містить визначення медіа як такого, з огляду на що досить складно відповісти на питання, чим в розумінні вітчизняного законодавства є медіа, а отже, і яким є його поняття, правовий статус та принципи діяльності.

З формально-юридичної точки зору відповідь на питання, що розуміється під медіа в законодавстві України, може надати лише проєкт Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020), прийнятий 30 серпня 2022 року Верховною Радою України за основу в першому читанні. Так, в розумінні даного проєкту Закону, медіа (*засіб масової інформації*) – це засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, яке періодично чи регулярно виходить в світ під редакційним контролем та постійною назвою в якості індивідуалізуючої ознаки; в свою чергу, «масова інформація» - це інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб¹. Таким чином, виходячи з даного визначення, можна зробити цілком логічний висновок, що в розумінні вітчизняного законодавця поняття «медіа» є тотожним поняттю «засіб масової інформації», яке є набагато більш традиційним для законодавства України і вживається в значній кількості нормативно-правових актів.

З огляду на це, в межах даного дослідження ми також оперуватимемо поняттями «медіа» та «засіб масової інформації» як тотожними, визнаючи при цьому, що поняття «медіа» є більш сучасним та відповідає світовим, і передусім - європейським практикам правового регулювання.

Так, що стосується поняття «засіб масової інформації», найбільш загальне його визначення в законодавстві України надане в Законі України «Про

¹ Проєкт Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

інформацію». Так, відповідно до статті 22 даного Закону, засобами масової інформації іменуються засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації; а масовою інформацією - інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб². Як можна помітити, визначення медіа, запропоноване законодавцем у проекті Закону «Про медіа», загалом базується на вже існуючому в законодавстві України визначенні засобу масової інформації, що загалом є досить логічним.

Крім того, поняттям «засіб масової інформації» оперує ще низка законів України, які стосуються більш вузького кола правового регулювання – зокрема, правового статусу окремих видів ЗМІ. До прикладу, відповідно до статті 1 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» друкованими ЗМІ (пресою) є видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію³.

В той самий час, базовий законодавчий акт, що регулює діяльність інших видів «традиційних» ЗМІ – телебачення і радіомовлення – надає наступне визначення: «аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації - організація, яка надає для масового приймання споживачами аудіовізуальну інформацію, передану у вигляді електричних сигналів і прийняту за допомогою побутових електронних пристроїв»⁴. Не можна не звернути увагу, що зазначене визначення суттєво відрізняється від двох попередніх – визначення засобів масової інформації загалом і друкованих засобів масової інформації – тим, що, на відміну від них, визначає засіб масової інформації не як об'єкт («засіб», «видання»), а як суб'єкта («організація»).

Подібна неузгодженість щодо того, чим, власне, є засіб масової інформації – суб'єктом правовідносин чи їх об'єктом – характерна не лише для зазначених вище законів. Так, засоби масової інформації саме як суб'єкта, а не об'єкт

² Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650

³ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1

⁴ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43

правовідносин, визначають також такі законодавчі акти, як Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»⁵, Закон України «Про інформаційні агентства»⁶.

Крім того, як влучно відмічає І.В. Зайцева-Калаур, у вже згаданому вище Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» термін ЗМІ використаний взагалі у подвійній іпостасі - незважаючи на те, що у статті 1 Закону ЗМІ визначаються як «видання», у статті 6 цього ж законодавчого акта йдеться про діяльність друкованих ЗМІ, а отже, про ЗМІ як про суб'єкта правовідносин, адже лише суб'єкт може здійснювати ту чи іншу діяльність⁷.

В юридичній літературі підходи до правового статусу засобів масової інформації також є неоднорідними. Так, наприклад, О. Кравчук визначає засоби масової інформації як суб'єктів - як юридичних осіб, які здійснюють соціально-комунікативну діяльність на підставі державної реєстрації з метою виробництва, зберігання і публічного поширення інформації⁸. О.В. Харенко, визнаючи, що використання поняття «друковані ЗМІ» у законодавстві у двох взаємовиключних значеннях (як об'єктів та як суб'єктів інформаційних правовідносин) породжує правову невизначеність і проблеми правозастосування, пропонує вирішити цю колізію шляхом зміни законодавчо закріпленого поняття «друкований засіб масової інформації», визначивши останніх як суб'єктів інформаційної діяльності (інформаційних правовідносин), які є власниками джерел масової інформації – періодичних друкованих видань⁹.

Натомість, І.В. Зайцева-Калаур, навпаки, приходять до висновку, що засоби масової інформації все ж коректніше вважати об'єктами, а не суб'єктами

⁵ Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 50. – Ст. 302.

⁶ Закон України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р. № 74/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83.

⁷ Зайцева-Калаур І.В. Організації засобів масової інформації як суб'єкти авторського права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Зайцева-Калаур Інна В'ячеславівна; Хмельницький університет управління і права. - К., 2013. - 199 с.

⁸ Кравчук О. Поняття та правовий статус засобів масової інформації в Україні / О.Кравчук// Право України. – 2005. – №5. – с. 125-128.

⁹ Харенко О.В. Правове регулювання інформаційної діяльності друкованих засобів масової інформації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. / Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, Київ – 2016. - С. 19.

правовідносин, тоді як для позначення суб'єктів, яким належать певні права, в тому числі авторські, дослідниця вводить поняття «організації засобів масової інформації»¹⁰. Схожий підхід обрано і авторами проекту Закону «Про медіа», в якому, як вже зазначалось, медіа визначається як «засіб поширення інформації», тоді як суб'єктів, наділених певним комплексом прав та обов'язків, проект Закону іменує «суб'єктами у сфері медіа», виділяючи серед них суб'єктів у сфері аудіовізуальних, друкованих та онлайн-медіа; а також провайдерів аудіовізуальних сервісів, платформ спільного доступу до відео тощо (стаття 13 проекту Закону)¹¹.

Виходячи з розуміння засобу масової інформації, закріпленого наразі в найбільш загальному з чинних законодавчих актів про медіа – Законі України «Про інформації», а також з визначення медіа, яке надається в проекті Закону «Про медіа», а отже, з високою долею ймовірності, стане в майбутньому легальним тлумаченням даного поняття, ми стаємо на позицію тих дослідників, які розділяють засіб масової інформації, або ж медіа, як об'єкт правовідносин, та суб'єктів у сфері медіа як тих, хто безпосередньо здійснює діяльність з поширення масової інформації за допомогою друкованих, аудіовізуальних чи онлайн-медіа, та редакційний контроль за ними.

Тим не менш, не можна також обійти увагою ще один аспект правового статусу засобів масової інформації, який також впливає з аналізу наявних в актах законодавства – нехай і на рівні постанови Кабінету Міністрів України – розумінь сутності засобів масової інформації. Так, у пункті 2 Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 року № 976 засоби масової інформації (щоправда, виключно недержавні) перераховані серед інститутів громадянського суспільства¹². Таке розуміння ЗМІ

¹⁰ Зайцева-Калаур І.В. Організації засобів масової інформації як суб'єкти авторського права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Зайцева-Калаур Інна В'ячеславівна; Хмельницький університет управління і права. - К., 2013. - 199 с. – С. 57.

¹¹ Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

¹² Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 05.11.2008 р. № 976. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>

відповідає і міжнародним стандартам розвитку громадянського суспільства – так, у Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 29 червня 1990 року «журналістика, незалежні ЗМІ, інтелектуальне й культурне життя» віднесено до самостійної групи компетенцій інститутів громадянського суспільства¹³

Втім, визнання медіа інститутом громадянського суспільства, на нашу думку, не впливає на зроблений раніше висновок про доцільність сприйняття медіа як об'єкта, а не суб'єкта правовідносин, позаяк в даному випадку медіа, або ж засоби масової інформації, розуміються скоріше як галузь суспільних відносин, сукупність усіх учасників медіаринку, тоді як законодавство – як чинне, так і проект майбутнього Закону «Про медіа» - має на увазі під медіа (засобом масової інформації) один конкретний засіб поширення масової інформації, один об'єкт правовідносин.

Що ж стосується принципів діяльності медіа, слід насамперед зазначити, що чітко сформулювати їх перелік, виходячи з актів законодавства, якими регулюється діяльність того чи іншого виду засобів масової інформації, є завданням досить складним. Так, наприклад, Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» згадує про такі принципи діяльності друкованих ЗМІ, як свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань (стаття 2) та неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації (стаття 3), досить детально розкриваючи їх сутність¹⁴. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» також згадує про зазначені вище принципи (свободи діяльності телерадіоорганізацій, з одного боку, і неприпустимості зловживання такою свободою – з іншого (статті 5, 6 Закону), а також містить окрему статтю 4, присвячену принципам державної політики у сфері телебачення і радіомовлення¹⁵.

¹³ Document of the Copenhagen meeting of the Conference of the human dimension of the CSCE, Copenhagen, 29 June 1990. Mode of access: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>

¹⁴ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1

¹⁵ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43

Можна згадати і про передбачені Законом України «Про інформацію» принципи інформаційних відносин (хоч інформаційні відносини і є поняттям значно ширшим, ніж відносини у сфері медіа), якими, відповідно до статті 2 даного Закону, є гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя¹⁶.

Тим не менш, єдиного переліку принципів діяльності засобів масової інформації, а не окремих їх видів, чинне законодавство України не містить. З огляду на це, відсутність окремої статті, присвяченої таким принципам, у проекті Закону «Про медіа» виглядає досить суттєвим його недоліком, враховуючи його потенційну роль як базового Закону в даній сфері суспільних відносин. Так, проект Закону, як і чинні законодавчі акти про окремі види медіа, згадує про принцип свободи діяльності у сфері медіа (стаття 4); також у проекті Закону міститься стаття про захист економічної конкуренції у сфері медіа (стаття 7) і стаття 5, присвячена завданням державної політики у сфері медіа, серед яких можна побачити такі норми-принципи, як, наприклад, захист державної мови чи захист користувачів інформації, особливо дітей, від шкідливого впливу інформації, проте водночас і норми, які не стосуються діяльності медіа як таких, а стосуються лише державної політики (наприклад, «забезпечення ефективного нагляду (контролю) за дотриманням на території України вимог і обмежень у сфері медіа»)¹⁷.

Таким чином, враховуючи зазначене, головними засадами діяльності у сфері медіа, на нашу думку, слід вважати закріплені чинними законами про окремі види ЗМІ два взаємодоповнюючих принципи: свободи діяльності у сфері медіа, з одного боку, і недопустимості зловживання такою свободою – з іншого. Що ж стосується правового статусу медіа, слід погодитись із тими дослідниками,

¹⁶ Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650

¹⁷ Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

які визнають медіа (засоби масової інформації) об'єктами, а не суб'єктами інформаційних правовідносин (до того ж, саме такий підхід відстоюють і автори проекту Закону «Про медіа», прийнятого Верховною Радою України у першому читанні); хоча в той самий час як у законодавстві України, так і в міжнародній практиці існує ще одне досить обґрунтоване бачення сутності медіа як інституту громадянського суспільства.

1.2. Загальна характеристика законодавчого регулювання діяльності медіа в Україні та світових тенденцій регулювання діяльності медіа.

Як вже було зазначено у попередньому підрозділі дослідження, головною особливістю чинного законодавчого регулювання діяльності медіа є, по-перше, відсутність у ньому самого терміну «медіа» (натомість, вживається поняття «засоби масової інформації», яке можна вважати тотожним), а по-друге, відсутність загального законодавчого акта, який би регламентував основні засади діяльності всіх видів медіа (оскільки Закон України «Про інформацію», в якому визначається загальне поняття «засобів масової інформації», все ж стосується більш широкого кола суспільних відносин, ніж власне діяльність ЗМІ).

Виходячи з цього, слід погодитись із тими дослідниками, які зазначають, що система чинного законодавства в галузі масової інформації залишається певною мірою складною й незавершеною¹⁸, незважаючи на те, що Україна займає одне з перших місць у Європі по кількості законів, присвячених діяльності мас-медіа¹⁹.

Тим не менш, норми, що стосуються діяльності медіа (засобів масової інформації), закріплені у законодавстві України на всіх його рівнях, починаючи з Конституції України. Так, зокрема, однією з основних конституційних норм, які стосуються діяльності у сфері медіа, є стаття 34 Основного Закону, яка гарантує право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також містить перелік допустимих обмежень такої свободи²⁰.

В якості основних, «рамкових» законодавчих актів у сфері медіа виступають закони України «Про інформацію» (закріплює право на інформацію і закладає правові основи інформаційної діяльності), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та «Про телебачення і радіомовлення»

¹⁸ Андреев Д. Завдання та механізми правового регулювання діяльності інформаційних агентств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://veche.kiev.ua/journal/3666/>

¹⁹ Іванов В. Короткий огляд ситуації в українському медіа-полі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aup.com.ua/upload/1134038407Astrid.pdf>

²⁰ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

(регулюють діяльність друкованих та аудіовізуальних медіа відповідно), «Про інформаційні агентства» (закріплює правові основи діяльності інформаційних агентств в Україні і їх міжнародного співробітництва)²¹.

Крім того, важливих аспектів діяльності засобів масової інформації торкаються і інші закони, такі як, наприклад, Закон України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до якого текстові та аудіовізуальні твори (які, власне, є основним матеріальним результатом діяльності ЗМІ) є об'єктами авторського права²²; Закон України «Про державну таємницю», який регламентує діяльність засобів масової інформації у частині IV «Охорона державної таємниці»²³; Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», у якому було уперше сформульовано поняття та правові засади журналістської діяльності, набагато ширше визначене та розкрито саме поняття «журналіст» тощо²⁴. Не можна обійти увагою також закони України «Про радіочастотний ресурс України», «Про телекомунікації», «Про рекламу», «Про захист суспільної моралі», «Про кінематографію», «Про Суспільні медіа України», «Про систему іномовлення України», а також міжнародні договори, що регулюють діяльність у сфері медіа, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України²⁵.

Виходячи з наведеного, слід погодитись із тим, що правова регламентація діяльності «традиційних» ЗМІ (газет, журналів, інших видів періодики та радіо- і телевізійних мовників) має достатньо сформовану нормативну базу. В той самий час, як вже зазначалось в попередньому підрозділі дослідження, очевидною є проблема неврегульованості більшості правовідносин, пов'язаних з

²¹ Іванов В. Короткий огляд ситуації в українському медіа-полі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aup.com.ua/upload/1134038407Astrid.pdf>

²² Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст.64.

²³ Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 16, ст.93

²⁴ Чупрова К. О. Конституційно-правове регулювання свободи засобів масової інформації в Україні / К. О. Чупрова. – Одеса, 2019. – 37 с.

²⁵ Проєкт Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

розвитком новітніх засобів масової комунікації та глобального інформаційного простору загалом²⁶.

Як зазначає з цього приводу М.Р. Фарбота, незважаючи на те, що законами України «Про захист суспільної моралі» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» застосовується термін «електронний засіб масової інформації», легального визначення цього терміну в Україні немає, як не існує і жодного галузевого нормативно-правового акту, який би регулював суспільні відносини щодо створення і функціонування Інтернет-ЗМІ²⁷. Погоджується із цим і І.В. Зайцева-Калаур, зауважуючи, що хоча через веб-сайти Інтернет-ЗМІ в розумінні статті 22 Закону України «Про інформацію» і поширюється масова інформація, проте їхній правовий режим у жодному законі, що регулюють діяльність організацій ЗМІ, наразі не визначений, з огляду на що з формальної точки зору Інтернет-медіа не є засобами масової інформації²⁸.

Реагуючи на таку прогалину в законодавстві, проект Закону «Про медіа» вперше в Україні надає нормативне визначення «онлайн-медіа», визначаючи його як «медіа, що регулярно поширює інформацію у текстовій, аудіо, візуальній чи іншій формі у електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному веб-сайті або власній сторінці на платформі спільного доступу до інформації»²⁹.

Варто відмітити, що включення онлайн-медіа до кола засобів масової інформації, які підлягають державному регулюванню, є не лише вимогою часу та технологічного розвитку, а й узгоджується з європейською практикою. З цього приводу можна звернутись до Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи державам-учасницям CM/Rec(2011)7 від 21 вересня 2011 року про нове визначення медіа, у якому Комітет міністрів рекомендував державам-учасницям,

²⁶ Андреев Д. Завдання та механізми правового регулювання діяльності інформаційних агентств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://veche.kiev.ua/journal/3666/>

²⁷ Фарбота М.Р. Правовий статус засобів масової інформації в Інтернет-середовищі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipri.org.ua/sites/default/files/fmpps_zmi_14_2_2015.pdf

²⁸ Зайцева-Калаур І.В. Організації засобів масової інформації як суб'єкти авторського права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Зайцева-Калаур Інна В'ячеславівна; Хмельницький університет управління і права. - К., 2013. - 199 с.

²⁹ Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

серед іншого, прийняти нове широке визначення медіа, яке охоплюватиме усіх дійових осіб, залучених у виробництво та поширення, поширюючись на потенційно велику чисельність громадян, контент (наприклад, інформація, аналіз, коментар, думка, освіта, культура, мистецтво та розваги в текстовій, аудіо, візуальній, аудіовізуальній чи іншій формі) та прикладні програми, які створюються з метою сприяння інтерактивним засобам масової інформації (наприклад, соціальним мережам) або іншим масштабним інтерактивним видам діяльності на основі контенту (наприклад, онлайн-іграм), зберігаючи при цьому (в усіх таких випадках) редакційний контроль або нагляд над контентом³⁰.

Тож варто з позитивної точки зору оцінити появу хоча б на рівні проекту Закону поняття «онлайн-медіа», а отже, й поширення на нього основних засад правового регулювання медіа, серед іншого - можливості притягнення онлайн-медіа до відповідальності, наприклад, за порушення прав інтелектуальної власності або за дезінформацію.

Ще одним позитивним аспектом прийняття в першому читанні проекту Закону України «Про медіа» є також і те, що Україна, відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, має міжнародні зобов'язання щодо закріплення на законодавчому рівні комплексу правових норм у галузі аудіовізуальних медіа, передбачених Директивою Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 р., зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 р., який би відповідав європейським стандартам та сучасному рівню технологічного розвитку, спростив державне регулювання галузі, визначив ефективні та сучасні засади захисту прав споживачів на вільне отримання інформації, а також законні механізми визначення й обмеження шкідливого контенту³¹ - які нарешті будуть

³⁰ Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. Mode of access: <https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2011-7-of-the-committee-of-ministers-to-member-states/native/168073fd92>

³¹ Directive (EU) 2018/1808 of the European parliament and of the Council of 14 November 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32018L1808>

імplementовані у вітчизняне законодавство в разі остаточного прийняття Закону України «Про медіа».

Що ж стосується світової практики правового регулювання медіа, слід насамперед зауважити, що з точки зору ролі держави в регулюванні медіапростору дослідниками виділяються дві умовних моделі регулювання – східну та західну. Для першої характерний домінуючий державний контроль над всіма правовідносинами в інформаційній сфері, наявність певного виду попередньої модерації інформаційних ресурсів у межах політичної ідеології країни, мінімізація або відсутність саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності тощо. Західна модель, навпаки, ґрунтується на встановленні розумного балансу між нормативно-правовою базою й інструментами саморегуляції, а також закріпленні за державою регулювання найважливіших положень, застосуванні принципу відповідальності як до офлайн, так і до онлайн-ресурсів³². При цьому іноді в рамках «західної» моделі також виділяють два дещо відмінних підходи щодо визначення рівня впливу держави на медійний простір, які можна умовно назвати «держава-модератор» та «держава-гарант»³³.

Проілюструємо вказані моделі правового регулювання прикладами конкретних держав. Так, найбільш яскравим представником «східної» моделі правового регулювання медіа є, безумовно, Китай, у якому навіть електронні ЗМІ зобов'язані здійснювати державну реєстрацію, за допомогою якої можна знайти інформацію про автора новинного контенту та легально видалити будь-яке повідомлення з популярних сервісів або веб-сторінок на сайтах без судового рішення³⁴. Представниками підходу «держава-гарант», натомість, є США, а також Велика Британія, Франція та деякі інші західноєвропейські держави, які передусім створюють умови для правової саморегуляції ЗМІ, в тому числі й

³² Конач В. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності : аналітична записка. НІСД. 2013. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085/>

³³ Новосельський І. Ф. Політико-правові засади функціонування нових медіа: світовий досвід та Україна / І. Ф. Новосельський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 65. – С. 61-67.

³⁴ Там само.

електронних, на основі існуючого законодавства, не приймаючи окремих законодавчих актів щодо регулювання «нових» медіа. Нарешті, серед умовно «західної» моделі в якості «держави-модератора» можна виділити приклад Угорщини, законодавство якої надає державі досить суттєві повноваження з контролю за медійним контентом, а також визначає обов'язком електронних медіа надання точного новинного контенту щодо державних справ на різних рівнях управління³⁵ – що, природньо, досить суттєво обтяжує медіа, особливо невеликі за кількістю персоналу.

Говорячи в контексті розглянутих моделей регулювання медіаринку про концепцію проекту Закону «Про медіа», слід визнати, що в деяких його положеннях також можна прослідкувати тенденцію до посилення ролі держави як регулятора даних відносин. Так, наприклад, в разі прийняття Закону, Національна Рада з телебачення та радіомовлення отримає суттєво більше повноважень накладати санкції, ніж це передбачено чинним законодавством³⁶; крім того, як вже згадувалось вище, вперше на рівні національного законодавства почнуть, нарівні з «традиційними» медіа, регулюватись і онлайн-медіа. Тож, в разі прийняття Закону України «Про медіа», Україна, з одного боку, виконає свої міжнародні зобов'язання і суттєво вдосконалить законодавство про медіа, проте з іншого – в деяких аспектах відійде від ліберального підходу в регулюванні діяльності у сфері медіа.

³⁵ Новосельський І. Ф. Політико-правові засади функціонування нових медіа: світовий досвід та Україна / І. Ф. Новосельський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 65. – С. 61-67.

³⁶ Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

Розділ 2. Окремі аспекти правового регулювання діяльності медіа

2.1. Правомірні обмеження свободи вираження поглядів в діяльності медіа у вітчизняній та світовій практиці

Як неодноразово зазначалось і у багаточисельних рішеннях Європейського суду з прав людини, і загалом в європейських публікаціях, роль медіа як «сторожа демократії» є надважливим елементом демократії і активної ролі громадянського суспільства. Для здійснення цієї ролі, життєво важливими є дієві гарантії свободи вираження поглядів в діяльності медіа. В той самий час, інтереси держави і окремих громадян неминуче вступають в конфлікт із здійсненням медіа даної свободи – що породжує її обмеження з боку держави, які іноді є правомірними, а іноді – ні. З огляду на це, слід приділити увагу як дослідженню самої сутності свободи вираження поглядів в контексті діяльності медіа, так і випадкам правомірних її обмежень, як у вітчизняній, так і у світовій практиці.

Так, що стосується поняття свободи вираження поглядів як такої і в контексті діяльності медіа зокрема, слід почати з того, що її правові засади встановлюються безпосередньо Конституцією – зокрема, вже згаданою нами в межах попереднього розділу статтею 34 Конституції України, яка гарантує вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також частиною третьою статті 15, яка, попри її лаконічність – «цензура заборонена»³⁷, є дуже важливою для нормальної діяльності медіа нормою-принципом. При цьому саме поняття цензури тривалий час законодавством України не визначалось, що робило згадану конституційну норму більшою мірою декларативною – проте в редакції Закону України «Про інформацію» 2011 року зазначене поняття таки було визначено – так, цензурою, відповідно до статті 24 Закону, є будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника

³⁷ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

(співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації³⁸.

На міжнародно-правовому рівні свобода вираження поглядів тлумачиться більш детально – і дещо відмінно, залежно від конкретного міжнародно-правового акта. Так, вперше принцип свободи вираження поглядів на рівні універсального міжнародного акта було закріплено в Загальній декларації прав людини Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 року, в преамбулі якої зазначається, що «люди матимуть свободу слова і переконань», а в статті 19 закріплено положення: «Кожна людина має право на свободу переконань і вільне їх вираження; це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися власних переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів»³⁹.

Статтею 19 іншого універсального міжнародного акту, який, на відміну від Загальної декларації, має юридично обов'язковий характер – Міжнародного пакту про громадянські та політичні права – закріплює таке сприйняття права на вільне вираження поглядів: це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір⁴⁰. Як бачимо, визначення свободи вираження поглядів у Пакті є більш детальним і включає в себе як поширення інформації в загальноприйнятому розумінні, як діяльність засобів масової інформації, так і свободу самовираження через створення об'єктів права інтелектуальної власності.

Нарешті, статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року свобода вираження поглядів тлумачиться наступним чином:

³⁸ Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650

³⁹ Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁴⁰ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

право на свободу вираження поглядів включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Водночас, в контексті досліджуваної теми прикметним є наступне положення статті 10 Конвенції, відповідно до якого зазначена стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств⁴¹.

Крім того, безумовно, зміст статті 10 Конвенції неодноразово уточнювався та тлумачився у численних рішеннях Європейського суду з прав людини у справах, що стосувались ймовірного її порушення з боку тієї чи іншої держави-члена Ради Європи. Зокрема, одним з перших «класичних» рішень щодо даної статті є рішення по справі “Хендісайд проти Великобританії” (1976 р.), в якій Судом, серед іншого, вказується, що свобода вираження «є однією з підвалин демократичного суспільства, однією з основних умов його прогресу та розвитку кожного індивідуума»; та «стосується не тільки «інформації» чи «ідей», які прихильно сприймаються, вважаються необразливими чи сприймаються з байдужістю, а й таких, що ображають, шокують чи викликають занепокоєння уряду або будь-якої верстви населення»⁴² - чим вкотре підкреслюється особлива охорона саме тієї інформації, подання якої населенню суб'єктами у сфері медіа є їхнім професійним обов'язком, з огляду на її суспільну важливість і в той самий час «незручний» для держави чи окремих її офіційних осіб характер такої інформації.

Так чи інакше, попри незначні відмінності, універсальні міжнародно-правові акти, як і конституції більшості держав, включаючи Україну, тлумачать свободу вираження поглядів приблизно однаково – як свободу збирати та передавати інформацію без невиправданих обмежень зі сторони держави. Подібним чином свобода вираження поглядів тлумачиться і в теорії – так, зокрема, Т.М. Заворотченко вказує, що свобода думки і слова - можливість вільно виражати свої погляди та переконання у будь - якій формі, не забороненій

⁴¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

⁴² Case of Handyside v. the United Kingdom (Application no. 5493/72). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57499&filename=001->

Законом, яка слугує зв'язком між владою і народом, а також є засобом захисту суспільства від держави⁴³.

Водночас, більшу цікавість з практичної точки зору викликають положення міжнародних договорів та національного законодавства щодо правомірних обмежень свободи вираження поглядів, передусім в діяльності медіа – оскільки саме характер застосування державою цих положень відображає реальний стан свободи слова та демократії в такій державі.

Так, зокрема, відповідно до статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права право на вільне вираження поглядів може бути пов'язане з певними обмеженнями, які мають встановлюватися законом і бути необхідними для поважання прав і репутації інших осіб, а також для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення⁴⁴. Коло обмежень свободи вираження поглядів відповідно до частини другої статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є навіть дещо ширшим – так, здійснення даної свободи може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду⁴⁵.

Що стосується національного законодавства, то, зокрема, у статті 34 Конституції України відображено вищезгадану норму Європейської конвенції майже дослівно – за виключенням хіба що згадки про охорону моралі, а також формулювання «є необхідними у демократичному суспільстві»⁴⁶ - вочевидь, з огляду на невизначеність змісту даної категорії у національному законодавстві.

⁴³ Заворотченко Т. М. Засоби масової інформації в системі гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Право і суспільство. 2011. № 3. с. 47–53. – С. 47.

⁴⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁴⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

⁴⁶ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

Однак, для висновку про відповідність національного законодавства Європейській конвенції з прав людини недостатньо констатувати майже повну тотожність останній тексту статті 34 Конституції. Адже, як постійно наголошує сам Європейський суд з прав людини, Конвенція є живим механізмом, з огляду на що її тлумачення має здійснюватися з урахуванням прецедентної практики Суду.

Так, за усталеною практикою, ЄСПЛ, оцінюючи будь-який захід з боку держави на обмеження того чи іншого охоронюваного Конвенцією права – і право на свободу вираження поглядів не є винятком - застосовує так званий трискладовий тест, з'ясовуючи, чи такий захід є:

- законним, тобто встановленим законом (враховуючи вимоги Суду до якості та доступності закону);

- правомірним – тобто таким, що переслідує одну чи декілька правомірних цілей (у випадку зі статтею 10 Конвенції – одну з цілей, перерахованих у частині другій даної статті);

- необхідним у демократичному суспільстві, що передусім означає пропорційність вжитого заходу переслідуваній правомірній меті⁴⁷.

Щодо кожного із зазначених вище критеріїв у практиці ЄСПЛ також надано достатню кількість тлумачень, в тому числі і в справах, що стосувались дотримання статті 10 Конвенції в діяльності медіа. Так, наприклад, у справі «Санді Таймз проти Сполученого Королівства» Суд наголошував на тому, що норма права не може розглядатися як «закон», якщо вона не сформульована достатньо точно і чітко, щоб громадянин міг регулювати свою поведінку. Також закон має бути загальнодоступним, аби громадянин за необхідності міг передбачити наслідки своїх дій⁴⁸. Окрім того, безумовно, обов'язковою вимогою є також, щоб норма, яка обмежує свободу вираження поглядів, містилась саме в законі, тобто акті, прийнятому парламентом, а не нормативно-правовому акті

⁴⁷ Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та Інтернет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/168059936a>

⁴⁸ Case of Sunday Times v. the United Kingdom: Judgment 26 April 1979. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Sunday%20%7C%20Times&sessionId=67430&skin=hudoc-en>.

нижчого рівня – в цій частині, втім, практика ЄСПЛ не вносить чогось принципово нового порівняно з загальноприйнятим в національній правовій системі принципом законності.

Правомірність (легітимність) обмеження передбачає, що перелік можливих підстав для обмеження свободи вираження поглядів має бути вичерпним, і застосоване обмеження має відповідати одній або декільком таким підставам; при цьому інтерес, який потребує захисту, має бути реальним, а не можливим. Наприклад, судова заборона проти публікації секретної інформації в газетах може бути виправдана інтересами національної безпеки⁴⁹.

Нарешті, одним з найбільш складних для доведення критеріїв допустимості втручання держави у здійснення свободи вираження поглядів є критерій пропорційності, або ж «необхідності у демократичному суспільстві». Як зазначається в практиці ЄСПЛ, визнання того, що втручання було «необхідним у демократичному суспільстві», вимагає доведення того, що існує «нагальна соціальна потреба», яка вимагає саме такого обмеження щодо реалізації свободи вираження поглядів, яке було застосоване в конкретному випадку⁵⁰. Так, наприклад, у справі «Обсервер та Гардіан проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ зазначив, що прикметник «необхідний» у межах значення пункту 2 статті 10 передбачає існування «надзвичайної соціальної ситуації». Лише така ситуація виправдовує обмеження права на вираження поглядів, що передбачене статтею 10 Конвенції⁵¹.

Варто зауважити, що статтею 4 проекту Закону «Про медіа» зазначена практика Європейського суду з прав людини відтворюється майже дослівно. Так, згідно з законопроектом, будь-які обмеження свобод поширення та отримання інформації, діяльності суб'єктів у сфері медіа можуть бути встановлені та застосовані лише на підставі закону, якщо це є необхідним у демократичному суспільстві, а відповідне обмеження є пропорційним (ненадмірним) відносно

⁴⁹ Білоусов Є., Кахнова М. Застосування статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у практиці Європейського суду з прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2021/4/44.pdf>

⁵⁰ Там само.

⁵¹ «Обсервер» і «Гардіан» проти Сполученого Королівства. URL: https://european-court.eu/uploads/ECHR_Observer_and_Guardian_v_The_United_Kingdom_26_11_1991.pdf

мети, що переслідується⁵². Деяке занепокоєння викликає той факт, що поняття «пропорційності» та «необхідності у демократичному суспільстві» є все ж досить оціночними, а отже, в кожному окремому випадку будуть оцінюватись судом – передусім, в світлі практики Європейського суду з прав людини, яка відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права, яке має застосовуватись українськими судами⁵³.

У цьому ж контексті, повертаючись до чинного національного законодавства України про медіа та особливостей його застосування в умовах воєнного стану, слід передусім пригадати, що як стаття 34 Конституції України, так і стаття 10 Європейської конвенції з прав людини входять до переліку тих норм Конституції та Конвенції відповідно, дія яких може обмежуватись на період воєнного стану (виходячи з положень статті 64 Конституції України⁵⁴ та статті 15 Конвенції⁵⁵ відповідно) - і Україною наразі ця можливість, що цілком природньо, реалізована.

Так, 28 лютого 2022 року Україна інформувала Генерального секретаря ООН про відступ від своїх зобов'язань за низкою статей Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (включаючи статтю 19) та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (включаючи статтю 10)⁵⁶. Що стосується дії внутрішнього законодавства, то з дня набрання чинності Указом Президента від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, може обмежуватись в тому числі право на вільне вираження поглядів і переконань в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та

⁵² Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

⁵³ Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 30, ст.260

⁵⁴ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

⁵⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

⁵⁶ Ukraine: notification under Article 4 (3) of International Covenant on civil and political rights, 28.02.2022. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>

здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану"⁵⁷.

В свою чергу, відповідно до статті 8 зазначеного Закону, в умовах воєнного стану можуть бути запроваджені, в тому числі, такі обмеження свободи вираження поглядів, які напряму стосуються діяльності медіа, як право військового командування регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі⁵⁸.

У зв'язку з цим, на сьогоднішній день положення Конституції України та міжнародних договорів, які стосуються свободи вираження поглядів, в Україні застосовуються не в повному обсязі – проте помилковим буде вважати, що дія відповідних статей зупинена на території України на період воєнного стану взагалі. Адже щонайменше виходячи з положень частини першої статті 15 Європейської конвенції з прав людини, держава може під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, проте виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом⁵⁹.

Зважаючи на зазначене, обмеження, що вводяться державою щодо діяльності медіа, безумовно, на сьогодні є неминучими, проте це не означає, що такі обмеження не мають оцінюватись з точки зору все тих же трьох критеріїв їх

⁵⁷ Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>

⁵⁸ Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250

⁵⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

допустимості, про які йшлося вище – законності, правомірності та пропорційності. В цьому контексті, на нашу думку, Україна не завжди слідує зазначеним критеріям.

Так, досить суперечливим є, наприклад, прийняте РНБО рішення від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», відповідно до якого «в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації - цілодобовому інформаційному марафоні "Єдині новини #UAразом"»⁶⁰ - хоча б з огляду на те, що чітких критеріїв, за якими ті чи інші телеканали включаються або не включаються до зазначеного інформаційного марафону Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, не встановлено, з огляду на що неодноразово поставали питання щодо використання Нацрадою таких повноважень як інструменту тиску на опозиційні телеканали (зокрема, «5 канал», «Прямий» та «Еспресо»). До того ж, рішення РНБО не є законом, позаяк РНБО як консультативний орган при Президенті не має законодавчих повноважень – а отже, в даному випадку критерій законності як необхідної умови для введення обмежень того чи іншого конституційного права формально не дотриманий.

З іншого боку, державою навпаки мали б вживатись більш серйозні заходи по відношенню до тих представників медіа, чи навіть посадових осіб, які, переслідуючи мету повідомити ексклюзивну інформацію, приміром, про наслідки ворожих обстрілів, публікують фото чи відео таких наслідків ще до офіційного повідомлення про це з боку військового командування, чим, цілком вірогідно, завдають шкоди інтересам держави, оскільки представники країни-

⁶⁰ Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», введене в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>

агресора можуть використати такі публікації для коригування вогню. Проте, на відміну від, наприклад, несанкціонованого поширення інформації про рух Збройних Сил України чи направлення в Україну зброї, за яке передбачена кримінальна відповідальність за статтею 114-2 Кримінального кодексу України⁶¹, аналогічної відповідальності за вищеписані випадки несвідомого пособництва державі-агресору законодавством наразі не встановлено.

Таким чином, що стосується обмежень свободи вираження поглядів в діяльності медіа, слід передусім зазначити, що, відповідно до статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини з тлумачення даної статті, для визначення правомірності таких обмежень слід застосовувати так званий «триступеневий тест» - а саме, надання відповіді на питання, чи є таке обмеження законним (тобто, передбаченим законом, зміст якого є чітким та неоднозначним, а сам закон доведено до відома громадян у належному порядку), правомірним (а саме таким, що відповідає одній з цілей, вичерпний перелік яких передбачений Конвенцією, Конституцією чи законом) та «необхідним у демократичному суспільстві» (що, передусім, вимагає дотримання вимоги пропорційності вжитого заходу ситуації, в якій він вживається). З точки зору зазначених критеріїв, не можна погодитись, що обмеження свободи вираження поглядів, введені Україною в умовах воєнного стану, є цілком правомірними (щонайменше тому, що деякі з таких обмежень вводяться не законом, а, приміром, рішенням РНБО) та достатньо послідовними.

⁶¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131

2.2. Особливості правового регулювання захисту персональних даних в діяльності медіа

Сфера захисту персональних даних і загалом приватного життя фізичної особи, її честі, гідності та ділової репутації традиційно та неминуче вступає в конфлікт з діяльністю медіа, головним завданням якого є якраз донесення до загального відома інформації, яка має суспільне значення чи просто є цікавою для широкого кола громадян. Особливого значення захист персональних даних в медіа набуває після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації, зважаючи на те, настільки розповсюдженими є випадки «зливів» баз персональних даних громадян України та використання їх для репресій на окупованих територіях, або ж поширення вітчизняними медіа «сенсаційних» фактів про жертв збройної агресії, які часто завдають шкоди честі та гідності останніх.

Проте, перш ніж перейти до дослідження особливостей правового регулювання захисту персональних даних в сфері медіа, слід з'ясувати, чим же власне є персональні дані в розумінні міжнародного права та національного законодавства. З цього приводу варто зазначити, що визначення персональних даних в міжнародних документах в основному є досить подібними – зокрема, в Конвенції Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 р., досліджуване поняття визначається як: «будь-яка інформація, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною»⁶².

В профільному вітчизняному законі – Законі України «Про захист персональних даних» персональні дані визначаються майже ідентично до вищезгаданої Конвенції – що є цілком природнім, оскільки Конвенція була ратифікована безпосередньо перед прийняттям Закону. Так, згідно зі статтею 2 згаданого Закону персональними даними є відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно

⁶² Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text

ідентифікована⁶³. Як бачимо, обидва визначення – як конвенційне, так і вітчизняне – є достатньо лаконічними та загальними, що дає певний простір для їх тлумачення при правозастосуванні.

Крім того, зважаючи на зобов'язання України згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, яка містить, серед іншого, статтю 15, за якою «сторони домовились співробітничати з метою забезпечення належного рівня захисту персональних даних відповідно до найвищих європейських та міжнародних стандартів, зокрема відповідних документів Ради Європи», і статтю 129, за якою «кожна Сторона вживає адекватних спеціальних заходів з метою захисту права на приватне життя та основоположних прав і свобод людини, зокрема у зв'язку з передачею персональних даних»⁶⁴, слід звернути увагу також на розуміння персональних даних в Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних (він же – Загальний регламент про захист даних, або ж GDPR). Так, статтею 4 зазначеного Регламенту «персональні дані» визначені як будь-яка інформація, що стосується фізичної особи, яку ідентифіковано чи можна ідентифікувати; у свою чергу, фізична особа, яку можна ідентифікувати, є такою особою, яку можна ідентифікувати, прямо чи опосередковано, зокрема, за такими ідентифікаторами як ім'я, ідентифікаційний номер, дані про місцеперебування, онлайн-ідентифікатор або за одним чи декількома факторами, що є визначальними для фізичної, фізіологічної, генетичної, розумової, економічної, культурної чи соціальної сутності такої фізичної особи⁶⁵. З наведених визначень персональних даних, саме визначення, наведене в GDPR, видається найбільш широким.

⁶³ Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481

⁶⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

⁶⁵ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

Як бачимо, однією з ключових ознак персональних даних у будь-якому її визначенні є категорія «ідентифікованої особи або особи, яка може бути ідентифікована». Як зазначають з цього приводу М. Бем, І. Городиський та М. Левицька, ідентифікованою особою вважається зазвичай в тому випадку, якщо її можна безпомилково виділити серед інших. Таким чином, за загальним правилом, щоб вважати ідентифікованою, необхідні її ім'я, прізвище, по-батькові та реквізити того чи іншого документа, що посвідчує особу. Однак, у більшості випадків для того, щоб ідентифікувати особи, достатньою є і менша кількість інформації – так, зокрема, фотографія особи чи відеозапис за її участі зазвичай є достатніми, для того щоб ідентифікувати особу⁶⁶.

Крім того, Закон України «Про захист персональних даних» передбачає ще один важливий термін, а саме – обробка персональних даних. Згідно із Законом, це «будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем»⁶⁷. Відтак, оприлюднення журналістами чи іншими співробітниками суб'єктів у сфері медіа будь-якого матеріалу, що містить персональні дані, розглядатиметься в розумінні Закону як їх обробка⁶⁸.

Окрім того, зважаючи на те, що персональні дані тісно пов'язані з поняттям приватності як такої, в контексті захисту персональних даних також не можна не згадати про право на повагу до приватного і сімейного життя в розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁶⁹ і прецедентної практики Суду в справах, пов'язаних з порушеннями даної статті – особливо у тих справах, де стаття 8 розглядалась у сукупності (або ж у протиставленні) зі статтею 10, розглянутою нами раніше, оскільки саме ці справи є найбільш

⁶⁶ Бем М., Городиський І., Левицька М. Медіа, конфлікт та захист персональних даних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://medialab.online/wp-content/uploads/2016/04/1460489993222540.pdf>

⁶⁷ Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481

⁶⁸ М. Бем, І. Городиський, М. Левицька. Згадана праця.

⁶⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

цінними в контексті захисту персональних даних і приватності особи загалом саме у діяльності медіа.

Взаємозв'язок права на приватність та свободи вираження поглядів є особливо важливим ще й з огляду на те, що відповідно до частини другої статті 25 Закону України «Про захист персональних даних» обробка персональних даних без застосування положень цього Закону дозволяється, у тому числі, якщо така обробка здійснюється виключно для журналістських та творчих цілей, за умови забезпечення балансу між правом на повагу до особистого життя та правом на свободу вираження поглядів⁷⁰. Таким чином, вимоги законодавства України про захист персональних даних за загальним правилом не поширюються на діяльність медіа – проте від останніх вимагається суворе дотримання права на недоторканність приватного та сімейного життя.

Подібний підхід містять і чинні законодавчі акти, що регламентують діяльність окремих видів засобів масової інформації. Так, наприклад, згідно зі статтею 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», забороняється використання друкованих засобів масової інформації, серед іншого, для втручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених законом; завдання шкоди честі і гідності особи тощо⁷¹. Аналогічно відповідно до частини другої статті 6 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» не допускається використання телерадіоорганізацій для поширення інформації, яка порушує законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, посягає на честь і гідність особи, а також інформації, яка охороняється законом (в тому числі конфіденційної)⁷².

Отже, попри те, що процедурні вимоги законодавства України про захист персональних даних (які є достатньо суворими і обтяжливими, особливо для журналістської діяльності) в силу прямої норми Закону не поширюються на журналістську діяльність, проте у випадках, якщо втручання в право особи на

⁷⁰ Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481

⁷¹ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1

⁷² Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43

повагу до приватного життя внаслідок обробки її персональних даних журналістами буде визнано надмірним у порівнянні з суспільним інтересом до висвітленої інформації (персональних даних особи) чи її суспільною вагою, може постати питання про відповідальність журналіста чи іншого співробітника суб'єкта у сфері медіа в тому числі і за недодержання законодавства про захист персональних даних⁷³.

Крім того, не варто забувати, що персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою – а поширення такої інформації без дозволу особи, яка нею володіє, вже не має нічого спільного з законодавством про персональні дані і охороняється окремими нормами законодавства – зокрема, Законом України «Про інформацію», норми якого на журналістів поширюються в повному обсязі. З огляду на це, як зазначає Т. Олексіюк, якщо немає прямої вказівки закону щодо відкритості тих чи інших персональних даних (наприклад, відкритими в силу частини другої статті 5 Закону України «Про захист персональних даних» є персональні дані, що стосуються здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень⁷⁴), журналістові краще попередньо запитати згоду особи, про яку він планує поширити інформацію – особливо якщо це стосується чутливих персональних даних, наприклад, стану здоров'я особи⁷⁵.

На питанні чутливих, або ж вразливих, персональних даних та порядку поводження з ними в діяльності медіа слід зупинитись окремо. Така термінологія не є властивою національному законодавству про захист персональних даних, проте вона вживається у вже згаданому вище GDPR – так, у статті 9 Регламенту міститься перелік спеціальних категорій персональних даних, які також іменуються в інших статтях Регламенту «чутливими даними». До даного

⁷³ М. Бем, І. Городиський, М. Левицька. Медіа, конфлікт та захист персональних даних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://medialab.online/wp-content/uploads/2016/04/1460489993222540.pdf>

⁷⁴ Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481

⁷⁵ Олексіюк Т. Захист персональних даних під час висвітлення воєнних дій журналістами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://umdppl.info/news/zahyst-personalnyh-danyh-pid-chas-vysvitlennya-voyennyh-dij-zhurnalistamy/>

переліку відносяться персональні дані, які розкривають расову чи етнічну приналежність, політичні переконання, релігійні чи філософські вірування, чи членство в професійних спілках, і опрацювання генетичних даних, біометричних даних для цілі єдиної ідентифікації фізичної особи, даних стосовно стану здоров'я чи даних про статеве життя фізичної особи чи її сексуальної орієнтації. Опрацювання таких персональних даних згідно з Регламентом за загальним правилом взагалі забороняється, крім вичерпного кола передбачених ним же випадків – до яких належить у тому числі і опрацювання, яке є необхідним з причин суттєвого суспільного інтересу, якщо при цьому дотримується вимога пропорційності втручання⁷⁶ (тобто, підхід є подібним до закріпленого в чинному національному законодавстві, проте більш суворим).

Вживається поняття «вразливих персональних даних» і у вітчизняній правозастосовчій практиці. Так, у пункті 6.4 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України суду України №10 від 29 вересня 2016 року «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» зазначається, що лише дуже серйозні доводи на користь суспільного інтересу в розголошенні інформації можуть переважити можливу шкоду інтересам захисту права на невтручання в особисте життя та захисту персональних даних, коли йдеться про так звані вразливі персональні дані (дані про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також дані, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних)⁷⁷. Отже, хоч станом на сьогодні GDPR і не імплементовано до законодавства України (хоча законопроекти, спрямовані на таку імплементацію, Верховною Радою і розглядались, проте жоден поки не був прийнятий), проте в правозастосовчій

⁷⁶ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

⁷⁷ Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України суду України №10 від 29 вересня 2016 року «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації». Режим доступу: http://www.vasu.gov.ua/plenum/post_plenum/postanova_plenumu_10_29-09-2016/

практиці окремі його норми застосовуються і впливають на захист персональних даних у діяльності медіа.

Насамкінець, варто також відмітити такий аспект поведження з персональними даними і загалом втручання в приватну сферу життя особи в діяльності медіа, як розкриття персональних даних представників суб'єктів владних повноважень та інших публічних осіб, приміром, в ході журналістських розслідувань. З цього приводу не можна оминати увагою одне з визначних рішень Європейського суду з прав людини, яке, щоправда, більшою мірою стосувалось статті 10, а не статті 8 Конвенції, проте має прямий зв'язок з питанням персональних даних та втручання в приватну сферу – «Лінгенс проти Австрії».

Так, в зазначеній справі мова йшла про засудження заявника – працівника суб'єкта у сфері медіа - за досить нищівну критику керівника правлячої партії за його толерантність до колишніх представників нацистської адміністрації в правлячих колах Австрії, яка була доведена заявником в тому числі за допомогою розкриття змісту приватних розмов політика з даними особами – тобто, шляхом втручання в його приватне спілкування. Суд в даній справі констатував наявність порушення статті 10 Конвенції відносно заявника, а також – що більш важливо в контексті питання, що досліджується – прийшов до висновку, який надалі неодноразово повторювався в наступних справах, що «межа допустимої критики щодо політика, який виступає у своїй публічній якості, є ширшою, ніж щодо приватної особи»⁷⁸.

Вітчизняне законодавство в цілому також відповідає вищезазначеному підходу. Так, наприклад, відповідно до статті 21 Закону України «Про інформацію» не може обмежуватись доступ до інформації про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також щодо діяльності державних та комунальних унітарних підприємств, господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі або територіальній громаді, що

⁷⁸ Рішення Європейського суду з прав людини від 8 липня 1986 року у справі «Лінгенс проти Австрії». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_066#Text

підлягають обов'язковому оприлюдненню відповідно до закону⁷⁹. Крім того, як вже зазначалось нами вище, не розповсюджується на інформацію про публічних діячів і дія Закону України «Про захист персональних даних». Отже, законні можливості медіа оприлюднювати інформацію стосовно публічних діячів ще меншою мірою обмежуються законом, ніж стосовно інших фізичних осіб – що, безумовно, сприяє досягненню медіа мети своєї діяльності, проте, на жаль, не завжди дотримується на практиці.

Таким чином, що стосується захисту персональних даних у діяльності медіа, слід підсумувати, що за чинного законодавства України існуючі (та досить суворі) процедурні вимоги щодо збирання та обробки персональних даних не поширюються на діяльність у сфері медіа – проте лише за умови, якщо при цьому забезпечується баланс між правом на повагу до особистого життя та правом на свободу вираження поглядів. При цьому національне законодавство не дає чіткої відповіді, за яких умов такий баланс зберігається, а за яких ні – в даному випадку судам слід керуватись більшою мірою прецедентною практикою ЄСПЛ, зокрема, щодо співвідношення статей 8 та 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Крім того, попри відсутність положень про так звані «чутливі персональні дані» (сексуальна орієнтація, інформація про стан здоров'я, віросповідання тощо) в національному законодавстві, практика національних судів також свідчить про надання таким даним додаткового захисту, навіть у діяльності медіа – що цілком узгоджується з відповідними актами законодавства ЄС, проте все ж потребує закріплення і на рівні національного законодавства.

⁷⁹ Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650

2.3. Правове регулювання забезпечення охорони прав інтелектуальної власності у діяльності медіа

Окрім виконання своєї основної функції з донесення суспільно значущої інформації до необмеженого кола осіб, суб'єкти у сфері медіа у своїй повсякденній діяльності так само постійно створюють об'єкти права інтелектуальної власності, рівно як і використовують об'єкти інтелектуальної власності, створені іншими особами. На такий дуалізм правовідносин, у які вступають суб'єкти у сфері медіа – інформаційних та правовідносин інтелектуальної власності – звертається увага і в теорії, і на практиці.

Зокрема, досить слушно зазначені правовідносини розмежовуються в Рекомендаціях щодо охорони та захисту авторського права у сфері діяльності засобів масової інформації, розміщених на офіційному веб-сайті Мінекономіки, відповідно до яких об'єктами інформаційних відносин є документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах, тоді як об'єктами авторського права у діяльності ЗМІ є твори науки, літератури і мистецтва, що є результатом інтелектуальної, творчої діяльності авторів⁸⁰. Однак на практиці досить складно розділити інформаційні правовідносини та правовідносини інтелектуальної власності в діяльності медіа, оскільки фактично один і той самий результат роботи творчих працівників, приміром, телерадіокомпанії – випуск інформаційної телепередачі – може містити як інформацію про події дня, яка не охороняється авторським правом відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права»⁸¹, так і авторський аналіз цієї ж інформації журналістом – який, в свою чергу, вже є усним твором в розумінні згаданого Закону.

⁸⁰ Рекомендації щодо охорони та захисту авторського права у сфері діяльності засобів масової інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=999a0221-5357-458c-826b-6e9802053162&title=RekomendatsiiSchodoOkhoroniTaZakhistuAvtorskogoPravaUSferiDiialnostiZasobivMasovoiInformatsii&isSpecial=true>

⁸¹ Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст.64.

При цьому, безумовно, права інтелектуальної власності, які можуть використовуватись (або порушуватись) в діяльності медіа, не зводяться лише до авторських прав. Так, зокрема, відповідно до статті 36 Закону України «Про авторське право і суміжні права», організаціям мовлення (іншими словами, телерадіоорганізаціям) належить комплекс суміжних прав на свої передачі (програми)⁸². Крім того, немає жодних правових перешкод для використання суб'єктами у сфері медіа прав інтелектуальної власності і на більшість інших об'єктів, з яких найбільш розповсюдженими в даній сфері є торговельні марки та комерційні найменування, а також, передусім для онлайн-медіа – доменні імена (про особливості правового регулювання використання яких у досліджуваній сфері ми зазначимо в окремому підрозділі).

Водночас, чинні закони, що регулюють діяльність різних видів медіа, переважно містять незначний масив норм, що стосуються питань інтелектуальної власності загалом і, зокрема, авторського права, обмежуючись здебільшого відсильними або бланкетними нормами. Зокрема, відповідно до статті 47 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», відповідно до якої «використання програм чи передач інших телерадіоорганізацій здійснюється відповідно до Закону України «Про авторське право та суміжні права»⁸³; або ж згідно зі статтею 41 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» порушення законодавства України про друковані засоби масової інформації є порушення законодавства з питань інтелектуальної власності»⁸⁴. Слід також звернути увагу на норму статті 4 Закону України «Про рекламу», згідно з якою використання у рекламі об'єктів авторського права і (або) суміжних прав здійснюється відповідно до вимог законодавства України про авторське право і суміжні права⁸⁵.

⁸² Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст.64.

⁸³ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43.

⁸⁴ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1.

⁸⁵ Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 39, ст. 181

Тобто, як бачимо, в багатьох випадках спеціальні закони, якими регулюється той чи інший вид засобів масової інформації, або ж той чи інший аспект їх діяльності, обмежуються лише відсиланням до законодавства про інтелектуальну власність; при цьому у випадку колізії саме останньому надається пріоритет. Варто зазначити, що підхід, за яким інтереси захисту авторського права чи інших прав інтелектуальної власності здебільшого переважають над інтересами свободи вираження поглядів суб'єктами у сфері медіа, не є чимось унікальним для вітчизняної практики. Так, практикою Європейського суду з прав людини також вироблено підхід, згідно з яким держави мають вельми широкі межі розсуду при ухваленні законів, які встановлюють покарання для засобів масової інформації за порушення авторського права, якщо не йдеться про політичні дебати чи висловлення⁸⁶. Так, наприклад, у справі «Ней та Сунде Колмісоппі (учасників команди сумнозвісної Pirate Bay – одного з найбільших файлообмінників Інтернету 2010-х років) проти Швеції» ЄСПЛ зауважував, що «держава має забезпечити баланс між двома протилежними інтересами: правом на свободу вираження та обґрунтованим втручанням держави з метою запобігання злочинам та для забезпечення інших інтересів суспільства, при цьому межа дискреційності при оцінці необхідності такого втручання є досить широкою. А отже, Суд дійшов висновку, що втручання у право на свободу вираження поглядів, засудження заявників та присудження компенсації за завдані збитки у зв'язку зі сприянням останніми порушенню авторського права через підтримання ними сервера для незаконного обміну файлами («The Pirate Bay») було необхідним у демократичному суспільстві⁸⁷.

Водночас, в певних випадках спеціальні закони щодо діяльності окремих видів засобів масової інформації містять і специфічні норми, які певним чином

⁸⁶ В. Бенедек, М. Кетteman. Свобода вираження поглядів та Інтернет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/168059936a>

⁸⁷ Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden (Application no. 40397/12). Decision on 19 February 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://protocol.ua/ua/fredrik_neij_\(fredrik_neij\)_ta_peter_sunde_kolmisoppi_\(peter_sunde_kolmisoppi\)_proti_shvetsii_dergava_mae_zabezpechiti_balans_mig_dvoma_protilegnimi_interesami_pravom_na_svbodu_viragennya_ta_ob_run_tovanim_vtruchanniam_der_gavi_\(st_10_konvenii_zayava_40397/](https://protocol.ua/ua/fredrik_neij_(fredrik_neij)_ta_peter_sunde_kolmisoppi_(peter_sunde_kolmisoppi)_proti_shvetsii_dergava_mae_zabezpechiti_balans_mig_dvoma_protilegnimi_interesami_pravom_na_svbodu_viragennya_ta_ob_run_tovanim_vtruchanniam_der_gavi_(st_10_konvenii_zayava_40397/)

доповнюють та уточнюють законодавство про інтелектуальну власність і, зокрема, авторське право і суміжні права. До прикладу, вже згаданий нами Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», а саме його стаття 26, уточнюючи норми ЦК України та Закону України «Про авторське право і суміжні права», виділяють, серед іншого, такі особисті немайнові авторські права журналіста друкованого ЗМІ, як право відмовлятися від публікації матеріалу за власним підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора (що фактично є проявом права перешкоджати спотворенню твору) та право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду (тобто, специфічний прояв права автора на анонімність)⁸⁸. Практичне значення має також норма частини другої статті 6 Закону України «Про телебачення та радіомовлення», відповідно до якої учасником аудіовізуального твору вважається фізична особа, яка брала участь у його створенні під власним ім'ям (псевдонімом) або як виконавець будь-якої ролі, виконавець музичного твору, що використовується в аудіовізуальному творі, автор сценарію та/або текстів чи діалогів, режисер-постановник, продюсер⁸⁹ – тобто, фактично зазначена норма надає вичерпний перелік співавторів аудіовізуального твору, який створюється телерадіоорганізацією, що є досить корисним у випадку, приміром, виникнення судового спору між співавторами.

В цьому контексті варто зауважити, що проектом Закону «Про медіа» в цілому продовжується зазначений вище підхід – зазначений законопроект не містить значної кількості норм, які стосуються авторського та/або суміжних прав суб'єктів у сфері медіа, залишаючи це питання предметом регулювання передусім спеціального закону, проте певні положення, які уточнюють спеціальне законодавство, все ж містить. До прикладу, відповідно до частини п'ятої статті 22 законопроекту, провайдер аудіовізуальних сервісів зобов'язаний

⁸⁸ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1.

⁸⁹ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43.

укласти договори щодо використання об'єктів авторського права і суміжних прав (ліцензійний договір) з правовласниками телеканалів або радіоканалів до надання їх користувачеві⁹⁰.

В той самий час, і в спеціальному законодавстві про інтелектуальну власність можна виокремити норми, які передусім стосуються діяльності медіа та впливають на неї. Зокрема, прикладом такої норми є положення частини третьої статті 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до якої співавторами інтерв'ю є особа, яка дала інтерв'ю, та особа, яка його взяла – а отже, опублікування запису інтерв'ю допускається лише за згодою особи, яка дала інтерв'ю⁹¹. Зазначена норма не лише захищає авторське право співавторів інтерв'ю, а й суттєво обмежує суб'єкта у сфері медіа в опублікуванні такого інтерв'ю, фактично забороняючи робити це без згоди особи, яка його дала.

Варто зауважити, що на практиці це досить часто суттєво перешкоджає журналістській діяльності, зокрема, у випадках необхідності розкриття незаконних дій публічної особи чи іншої інформації, яку вона воліла би залишити в секреті, проте яка є суспільно важливою. Можливо, не в останню чергу тому проектом Закону «Про медіа», а саме його Прикінцевими положеннями, серед іншого, пропонується також виключити вищезгадану норму зі статті 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права»⁹². Як зазначає з цього приводу О.О. Мацкевич, та як було згадано нами в межах даного дослідження, практика Європейського суду з прав людини та інші міжнародні стандарти щодо діяльності засобів масової інформації надають останнім достатньо високий рівень свободи вираження думок і критики політичних діячів, та передбачають, що публічні особи мають менший імунітет щодо поширення інформації відносно них, ніж «звичайні» люди. А отже, якщо інтерв'ю відбувається з публічною особою та є суспільно важливим, дійсно має бути

⁹⁰ Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

⁹¹ Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст.64.

⁹² Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

передбачено виняток з загального правила, за яким опублікування інтерв'ю без згоди всіх його співавторів є неможливим⁹³.

В контексті норм проекту Закону «Про медіа», які мають відношення до прав інтелектуальної власності, слід також згадати положення статті 46 законопроекту, відповідно до якого телемовник, який має виключне право на трансляцію події значного суспільного інтересу, повинен надати іншим телемовникам доступ до такої трансляції для підготовки коротких новинних повідомлень у програмах новин, способами використання, що відповідають правам на трансляцію телемовника; при цьому за надання такого доступу передбачається грошова компенсація, проте в той самий час, положення договорів, що не допускають реалізацію права на доступ до інформації про події значного суспільного інтересу для підготовки коротких новинних повідомлень, є нікчемними⁹⁴. Тобто, зазначеною нормою, з одного боку, враховуються інтереси суб'єкта суміжних прав на телепередачу (йому сплачується компенсація, також міститься вимога про недопустимість видалення логотипу або іншої ідентифікації телемовника, який надав доступ), а з іншого – інтереси суспільства, до якого така інформація має бути донесена якомога більшою кількістю суб'єктів у сфері медіа.

Таким чином, в питаннях, що стосуються створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності в діяльності медіа, чинне законодавство про засоби масової інформації здебільшого обмежується лише відсиланням до законодавства про інтелектуальну власність або ж окремими нормами, які доповнюють та уточнюють положення останнього. При цьому накладення санкцій на суб'єктів у сфері медіа за порушення вимог законодавства про захист інтелектуальної власності не визнається обмеженням їх свободи вираження поглядів, що підтверджує в тому числі і практика Європейського суду з прав людини. Варто також відмітити з позитивного боку ряд норм проекту Закону

⁹³ Мацкевич О.О. Авторське право у діяльності засобів масової інформації, що функціонують у цифровому середовищі : монографія / О.О. Мацкевич; 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. — 208 с.

⁹⁴ Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

«Про медіа», які стосуються авторського права суб'єктів у сфері медіа – зокрема, закріплення обов'язку провайдера аудіовізуальних послуг укладати ліцензійні договори на використання об'єктів авторського та суміжних прав, а також обов'язку телемовника надавати доступ до об'єктів своїх суміжних прав – телепередач – іншим телемовникам у тому випадку, коли такі телепередачі стосуються події, яка має значний суспільний інтерес, за умови сплати такими телемовниками компенсації за трансляцію.

2.4. Правове регулювання правовідносин Інтернет-медіа та операторів реєстрів доменних імен

Зважаючи на стрімкий розвиток технологій, перехід більшості «традиційних» медіа в Інтернет-формат, а також потенційне входження онлайн-медіа в правове поле в разі прийняття Закону України «Про медіа» в другому читанні, слід також приділити деяку увагу правовому регулюванню правовідносин таких медіа з операторами реєстрів доменних імен

Так, насамперед варто зауважити, що як таке правове регулювання відносин щодо доменних імен є досить обмеженим; більше того, дотепер спірним питанням в теорії права інтелектуальної власності є те, чи є взагалі доменне ім'я окремим об'єктом інтелектуальної власності. Так, окремі дослідники розглядають доменне ім'я як особливий об'єкт виключних прав, який, однак, не можна віднести до об'єктів права інтелектуальної власності; інші ж відносять його до так званих «нетрадиційних» об'єктів права інтелектуальної власності⁹⁵. Ми схилиємось до другої з зазначених позицій хоча б з огляду на те, яку функцію на сьогодні виконують доменні імена – оскільки фактично вони є засобами індивідуалізації, поряд з комерційним найменуванням та торговельною маркою.

Підтвердженням правильності такої позиції можна вважати положення статті 20 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», яка згадує про доменні імена в контексті можливих порушень інтересів власників торговельних марок та інших охоронюваних даним Законом позначень – так, використання в доменному імені торговельної марки без згоди власника свідоцтва на такий об'єкт інтелектуальної власності визнається порушенням інтересів останнього⁹⁶. Крім того, зазначений Закон також містить легальне

⁹⁵ Некіт К.Г. Доменне ім'я як об'єкт цивільних прав. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/156902818.pdf>

⁹⁶ Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 7, ст. 36

визначення поняття «доменне ім'я» - відповідно до статті 1 Закону, ним є «ім'я, що використовується для адресації комп'ютерів і ресурсів в Інтернеті»⁹⁷.

Іншим законом, який містить згадку про доменні імена, є Закон України «Про електронні комунікації», відповідно до статті 2 якого домен – це частина ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, що має унікальну назву (доменне ім'я), що її ідентифікує, обслуговується групою серверів доменних імен та централізовано адмініструється (водночас, стаття 74 цього ж Закону містить застереження, що регуляторний орган в сфері електронних комунікацій не здійснює повноважень з розподілу доменних імен – таким чином, фактично цим Законом вони не регулюються)⁹⁸. Отже, в розумінні даного Закону, доменне ім'я – це унікальна назва частини ієрархічного адресного простору мережі Інтернеті (домену). Варто зауважити, що таке розуміння є більш правильним і сучасним, ніж визначення, надане в Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг».

При цьому, як вже можна помітити з проаналізованих положень законодавства, надаючи визначення поняттю «доменне ім'я», якихось інших суттєвих положень щодо доменних імен законодавство України не містить, і обіг та реєстрацію доменних імен держава загалом не регулює, не рахуючи заборони використовувати доменні імена, які порушують права третіх осіб на торговельну марку. Такий підхід цілком відповідає і загальносвітовій практиці - управління доменами верхнього рівня історично належало до сфери відання Інтернет-корпорації з присвоєння імен та номерів (ICANN)⁹⁹, управління доменами нижчих рівнів взагалі є питанням локальних нормативних документів окремих реєстраторів.

Що стосується регулювання доменних імен на міжнародному рівні, то, наприклад, можна відмітити прийняту ще у 2011 році Комітетом міністрів Ради Європи Декларацію про захист свободи вираження поглядів та інформації,

⁹⁷ Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 7, ст. 36

⁹⁸ Закон України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#n2246>

⁹⁹ В. Бенедек, М. Кеттеман. Свобода вираження поглядів та Інтернет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/168059936a>

свободи зібрань та об'єднань на основі доменних імен та послідовності імен в Інтернеті, якою, зокрема, зазначається, що вибір доменного імені або послідовності імен може бути використано «для ідентифікації та опису розміщеного на їхніх сайтах контенту, для розповсюдження певної точки зору чи створення просторів для спілкування, взаємодії, зібрань та об'єднань для різноманітних соціальних груп та громад»¹⁰⁰.

При цьому, правомірними випадками обмежень свободи реєстрації та використання доменного імені в світовій практиці є, по-перше, вже згадана в контексті законодавства України заборона використовувати доменні імена, що порушують права третіх осіб на торговельні марки. В цьому контексті варто згадати, наприклад, рішення Європейського суду з прав людини у справі «Paeffgen GmbH проти Німеччини», в якому Суд дійшов висновку, що нематеріальні товари перебувають під захистом Конвенції як «права власності», тому є «власністю» у розумінні статті 1 Першого протоколу. А тому, заборона використання окремих доменних імен та послідовностей родових доменів верхнього рівня, які порушують національне законодавство про торгові марки, відображає загальний правомірний інтерес щодо дотримання ефективної системи захисту торгових марок і не є порушенням Конвенції¹⁰¹.

Складнішим є питання можливості обмеження використання доменних імен, які порушують публічний порядок. Зокрема, в контексті діяльності медіа це можуть бути доменні імена, в яких містяться заклики до насильства, етнічної чи расової ворожнечі, посягання на територіальну цілісність держави чи її конституційний лад тощо – останнє є особливо актуальним для України, з огляду на тривалу гібридну агресію Російською Федерацією і широке використання нею фейків, дезінформації, закликів до «референдумів» та інших неконституційних дій, а отже, й спеціально створених для розповсюдження подібного «контенту»

¹⁰⁰ Council of Europe, Committee of Ministers (21 September 2011), Declaration on the protection of freedom of expression and information and freedom of assembly and association with regard to Internet domain names and name strings (www.wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835805&Site=CM).

¹⁰¹ Paeffgen GmbH v. Germany (№25379/04, 21688/05, 21722/05, 21770/05). Decision of 18.9.2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-2549&filename=002-2549.pdf>

Інтернет-медіа, як в назвах, так і в доменних іменах яких можуть міститись вирази, що суперечать публічному порядку та Конституції України.

З цього приводу варто зазначити, що законодавство України про медіа забороняє поширення закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропаганди війни, насильства та жорстокості; популяризації або пропаганди держави-агресора тощо (зокрема, подібні заборони містять стаття 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»¹⁰², стаття 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»¹⁰³ тощо). Проте зазначена заборона, по-перше, на сьогодні не поширюється на Інтернет-медіа в силу відсутності правового регулювання останніх загалом, а по-друге, породжує сумніви – чи можна вважати використання доменного імені, яке містить заклик до зміни територіальної цілісності України, саме по собі поширенням такого заклику? Приміром, якщо веб-сайт онлайн-медіа буде мати доменне ім'я на кшталт khersonisrussia.ru, проте при цьому на ньому не поширюватиметься інформація, яка закликає до зміни територіальної цілісності України – чи можна притягнути таке онлайн-медіа до відповідальності лише за сам факт використання доменного імені, в якому міститься інформація, що порушує законодавство України?

Відповіді на це питання чинне законодавство, на жаль, не дає. З прийняттям Закону України «Про медіа», принаймні, з'явиться певна визначеність щодо того, що на онлайн-медіа норми закону також поширюватимуться – проте чи буде вважатись поширенням забороненої інформації використання її в доменному імені, залежатиме від судової практики.

З цього приводу варто зазначити, що в міжнародній практиці це питання також перебуває на стадії дослідження. Як зазначають В. Бенедек та М. Кетteman, доменні імена та їх послідовності не можуть нехтувати основними цінностями Конвенції та можуть бути обмежені відповідно до частини 2 статті 10, якщо це обмеження переслідує правомірну мету та є пропорційним. Зокрема,

¹⁰² Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1.

¹⁰³ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43.

це може стосуватись доменних імен, які сприяють розпалюванню расової ненависті, підтримують тероризм, жорстко критикують певні віросповідання, підбурюють до насильства, закликають до встановлення тоталітарного режиму тощо¹⁰⁴.

В контексті досліджуваного питання варто також згадати про особливу процедуру вирішення спорів щодо доменних імен верхнього рівня, яка функціонує в рамках Центру ВОІВ з арбітражу та посередництва. Так, для забезпечення можливості вирішення спорів, які стосуються недобросовісних реєстрацій доменних імен, Інтернет-корпорацією з присвоєння імен і номерів (ICANN) прийняті Типові правила вирішення спорів про доменні імена (Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy (UDRP)), що набрали чинності з 1 грудня 1999 року. Так, згідно зазначених Правил, зацікавлена сторона подає відповідну заяву в електронному вигляді або надсилає до Центр заяву, типова форма якої міститься на сайті ВОІВ (на сьогодні подання заяви доступне в тому числі і українською мовою)¹⁰⁵. Таким чином, зважаючи на відсутність належного національного правового регулювання, спори вітчизняних суб'єктів у сфері медіа з приводу реєстрації доменних імен можуть бути розглянуті в рамках UDRP, що є досить недорогою та швидкою альтернативою судовому розгляду.

Таким чином, що стосується правовідносин за участі Інтернет-медіа з приводу реєстрації та використання доменних імен, слід перш за все зазначити, що на сьогодні правове регулювання відповідних відносин в Україні майже відсутнє – національне законодавство містить легальне визначення доменного імені та заборону використання в доменних іменах торговельних марок та інших позначень третіх осіб, проте в усьому іншому відповідні відносини регламентуються самими реєстраторами доменних імен, а щодо доменних імен верхнього рівня - Інтернет-корпорацією з присвоєння імен і номерів (ICANN). У зв'язку з цим, існують певні прогалини не лише в законодавстві України, а й в

¹⁰⁴ В. Бенедек, М. Кеттеман. Свобода вираження поглядів та Інтернет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tm.coe.int/168059936a>

¹⁰⁵ Андросчук Г.О., Работягова Л.І. Розвиток глобальної міжнародної системи правової охорони інтелектуальної власності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15673/Androshchuk_Rozvytok_hlobalnoi_mizhnarodnoi_syste-my.pdf?sequence=1&isAllowed=y

міжнародній практиці, щодо можливості заборони реєстрації та використання доменних імен, в яких містяться, приміром, заклики до насильницької зміни території чи конституційного ладу держави, до якої вдаються окремі онлайн-медіа; крім того, до прийняття Закону України «Про медіа» питання поширення відповідної інформації онлайн-медіа, в тому числі в доменних іменах, які ними використовуються, взагалі знаходиться до певної міри поза правовим полем.

Розділ 3. Проблемні аспекти відповідальності медіа за правопорушення та прогалини у механізмі захисту порушених прав

3.1. Проблемні аспекти відповідальності медіа та доведення складу правопорушення особою, права якої порушені діяльністю медіа

Як зазначалось нами в межах попереднього розділу, доволі складним питанням є пошук балансу між свободою на вираження поглядів як основоположним принципом діяльності медіа, і забезпеченням прав людини на приватність, честь, гідність та ділову репутацію тощо. Так само складно відшукати баланс і в аспекті притягнення суб'єктів у сфері медіа та/або окремих журналістів до юридичної відповідальності, оскільки, з одного боку, журналісти мають бути захищені від переслідувань і незаконного втручання в свою діяльність, проте з іншого боку – мають нести відповідальність за поширення недостовірної інформації, дифамацію, цькування та інші, поза всяким сумнівом, незаконні дії з використанням свого статусу.

Якщо звернутись з цього приводу до практики ЄСПЛ, можна відмітити, що вона так само є неоднозначною. Так, з одного боку межі журналістської свободи є досить широкими – про що Суд нагадує, зокрема, у справі «Фатуллаєв проти Азербайджану», в якій заявник – головний редактор двох друкованих ЗМІ – був засуджений до позбавлення волі за наклеп проти азербайджанських військових. Визнаючи таке покарання порушенням статті 10 Конвенції, Суд наголосив, що автор, роблячи «перебільшені та провокаційні твердження», виконував свій обов'язок повідомляти інформацію, яка становить публічний інтерес, його засудження за наклеп не мало «нагальної суспільної потреби» та не відповідало вимозі пропорційності. Суд також відмітив, що застосування покарання до журналіста у вигляді ув'язнення за наклеп у пресі сумісне із положеннями статті 10 Конвенції лише за дійсно виняткових обставин, а саме: коли серйозно

порушуються інші основні права, як у справах щодо висловлювань, що розпалюють ворожнечу чи ненависть, або закликають до насильства¹⁰⁶.

Крім того, в цьому ж контексті можна навести і вже згадане нами рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лінгенс проти Австрії», в якому Суд чітко розмежовує факти та оціночні судження, вказуючи, що існування фактів можна довести, а правдивість критичного висловлювання не підлягає доведенню, оскільки вимога доводити правдивість критичного висловлювання порушує свободу вираження поглядів, передбачену статтею 10 Конвенції¹⁰⁷.

Варто зазначити, що в частині звільнення журналістів від відповідальності за оціночні судження чи допустиму критику влади, українське законодавство цілком відповідає європейським стандартам. Так, зокрема, відповідно до статті 30 Закону України «Про інформацію» ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень, якими, в розумінні даного Закону, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Крім того, зазначається, що оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості¹⁰⁸.

Крім того, відповідно до статті 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію навіть таких відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо, приміром, така інформація одержана від інформаційних агентств, є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних

¹⁰⁶ Case of Fatullayev v. Azerbaijan (№ 40984/07). Judgement 22.04.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22002-984%22%5D%7D>

¹⁰⁷ Рішення Європейського суду з прав людини від 8 липня 1986 року у справі «Лінгенс проти Австрії». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_066#Text

¹⁰⁸ Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650

повноважень, фізичних та юридичних осіб, матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього тощо¹⁰⁹.

Таким чином, в Україні насправді досить складно притягти журналіста до відповідальності, приміром, за порушення честі, гідності та ділової репутації в опублікованих ним матеріалах, особливо якщо вони стосуються питання, що має значний суспільний інтерес – приміром, дій чи рішень суб'єкта владних повноважень.

Хоча, безумовно, у випадках відвертого цькування особи з боку журналіста, особливо якщо воно ґрунтується на національних, расових, релігійних чи інших ознаках (так званий «хейтспіч», або ж «мова ненависті»), відповідальності уникнути, скоріше за все, не вдасться – в такому випадку відповідальність передбачена, наприклад, статтею 161 Кримінального кодексу України, яка застосовується у випадку вчинення умисних дій, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями¹¹⁰.

Крім того, варто зауважити, що в таких випадках відповідальність можуть нести і юридичні особи-суб'єкти у сфері медіа, працівниками або позаштатними журналістами яких допущене подібне правопорушення. Так, зокрема, згідно з частиною восьмою статті 72 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», за поширення телерадіоорганізацією закликів до розв'язування агресивної війни або її пропаганди та/або розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті Національна рада з питань телебачення і радіомовлення може прийняти рішення про стягнення штрафу у розмірі до 25 % ліцензійного збору¹¹¹, що є досить відчутною сумою.

Варто відмітити, що зазначена стаття використовується на практиці – зокрема, досить резонансним і відносно нещодавнім випадком було накладення

¹⁰⁹ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1

¹¹⁰ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131

¹¹¹ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43

штрафу в розмірі 4 млн. гривень на телеканал «Інтер» за відверто проросійські висловлювання та розпалювання ворожнечі (зокрема, з осудом перейменування вулиць та фактичним прирівнянням героїв визвольних змагань за незалежність України до «фашистських преступників») під час концерту до так званого «Дня Перемоги» 9 травня 2018 року з промовистою назвою (звичайно ж, російською мовою) «Победа. Одна на всех»¹¹².

Однак варто при цьому відмітити, що Окружним адміністративним судом м. Києва 26 червня 2019 року зазначене рішення Нацради було визнано протиправним та скасовано – передусім з огляду на те, що суд не вбачав прямих закликів до розпалювання національної ворожнечі, а судження ведучих були оціночними¹¹³; більше того, суд апеляційної інстанції постановою від 16 грудня 2020 року залишив рішення ОАСК без змін¹¹⁴. І, нарешті, постановою від 23.02.2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду також погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що у межах спірних правовідносин не мали місце висловлювання, що містять ознаки закликів до розв'язування агресивної війни або її пропаганди та/або розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, з огляду на що касаційну скаргу Національної ради залишає без задоволення, а рішення судів попередніх інстанцій – без змін¹¹⁵.

Отже, зазначена справа, з огляду на її резонансність, лише підтверджує складність притягнення до відповідальності суб'єктів у сфері медіа та їх творчих працівників за їх висловлювання, навіть у тих випадках, коли їх образливість для значної категорії осіб є досить очевидною.

З іншого боку, в практиці ЄСПЛ звертається увага і на підвищену відповідальність журналіста за якість та достовірність опублікованих ним

¹¹² Нацрада оштрафувала «Інтер» на 4 млн грн – канал звернеться до суду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://detector.media/rinok/article/139251/2018-07-11-natsrada-oshtrafuvala-inter-na-4-mln-grn-kanal-zvernetsya-do-sudu/>

¹¹³ Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 26 червня 2019 року по справі № 826/11786/18. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82714171>

¹¹⁴ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 16 грудня 2020 року по справі № 826/11786/18. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93563672>

¹¹⁵ Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2022 року по справі № 826/11786/18. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103561985>

матеріалів. Так, у справі «Штоль проти Швейцарії» Суд заявив, що «здійснення свободи вираження поглядів усіма особами, і журналістів включно, пов'язане з їхніми обов'язками і відповідальністю, обсяг яких залежить від ситуації та технічних засобів, що ними використовуються». Відповідно, очікується, що журналісти, користуючись гарантіями статті 10 Конвенції при висвітленні питань, які становлять суспільний інтерес, діятимуть сумлінно і «забезпечуватимуть надійну і точну інформацію відповідно до стандартів журналістської етики»¹¹⁶.

В цьому контексті підвищеної уваги, особливо з огляду на вимоги воєнного часу в Україні, потребує питання відповідальності журналістів за поширення недостовірної інформації. Особливо гостро це питання стоїть стосовно поширення такої інформації Інтернет-виданнями, оскільки до прийняття Закону України «Про медіа» і визначення їх як «онлайн-медіа», більшість таких видань на сьогодні загалом не підпадають під поняття «засобу масової інформації» - а отже, до них не можуть бути застосовані заходи реагування з боку Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, як до телерадіокомпаній, або ж заходи відповідальності, передбачені для друкованих видань Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

В такому випадку ледь не єдиною правовою підставою притягти Інтернет-медіа до відповідальності за поширення недостовірної інформації є стаття 173-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Поширення неправдивих чуток», яка дозволяє за поширювання неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку притягати до відповідальності у виді штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти процентів заробітку¹¹⁷. Зазначена стаття КУпАП досить тривалий час майже не застосовувалась - аж до пандемії

¹¹⁶ Case of Stoll v. Switzerland (№ 69698/01). Grand Chamber judgement of 10.12.2007. Press release issued by the Registrar. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-2208290-2355248&filename=003-2208290-2355248.pdf>

¹¹⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122

коронавірусу 2020 року і хвилі дезінформації та фейків, які поширювались у відповідь на застосовувані державою обмеження прав громадян. Видається, що досить актуальним даний склад адміністративного правопорушення є і зараз, в умовах не лише військової, а й інформаційної агресії Російської Федерації, яку, на жаль, свідомо чи несвідомо підтримують і деякі представники медіа, поширюючи неперевірену інформацію та відверті фейки. Однак в чинній редакції, з максимально можливим розміром штрафу в 255 гривень, навряд чи стаття 173-1 КУпАП виступає достатнім стримуючим фактором проти поширення неправдивих відомостей в онлайн-медіа, з огляду на що, особливо в умовах воєнного стану, нагальною потребою є суттєве збільшення санкцій даної статті.

Ще однією проблемою, про яку варто згадати в контексті притягнення до відповідальності винних у правопорушеннях, що вчиняються в діяльності медіа, є складність доведення факту такого правопорушення у випадках, коли воно вчиняється в мережі Інтернет – передусім з огляду на швидкість та легкість видалення інформації, яка може довести факт правопорушення, з онлайн-ресурсів, а також зважаючи на особливості процесуального порядку подання до суду електронних доказів. Так, зокрема, відповідно до статті 100 Цивільного процесуального кодексу України учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом – проте в той самий час, якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, і учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність такої копії оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги¹¹⁸. Зважаючи на те, що в більшості випадків особа, права якої порушені публікацією в онлайн-медіа, не має жодних доказів, крім скріншотів сторінки, на якій містилась така публікація – тобто, якраз-таки паперової копії, оскільки оригінал електронного доказу в даному випадку зазвичай зберігається на сервері, до якого в позивача, звичайно ж, доступу немає – наявність такої норми в процесуальних кодексах створює значні ризики, що довести факт правопорушення буде досить складно.

¹¹⁸ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492

Крім того, слід звернути увагу, що відповідно до пункту 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 року № 1 належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайту, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві¹¹⁹. Натомість, при поширенні інформації в мережі Інтернет автор інформаційного матеріалу може бути анонімним або таким, якого досить складно ідентифікувати, а визначення власника веб-сайту вимагає у потенційного позивача щонайменше знань того, яким чином можна ідентифікувати власника доменного імені – проте й в такому випадку він може не отримати відповіді на своє питання, оскільки власником доменного імені і власником самого веб-сайту можуть бути різні суб'єкти.

Таким чином, що стосується проблем відповідальності за правопорушення, вчинені в діяльності медіа, варто зауважити, по-перше, що вітчизняне законодавство та практика ЄСПЛ суттєво обмежують можливості притягнення журналістів та інших представників медіа до відповідальності за зміст їх публікацій, оскільки така відповідальність вступає в протиріччя з принципом свободи вираження поглядів. Навіть у випадках поширення так званої «мови ворожнечі», суди нерідко стають на бік представників медіа, зважаючи на законодавчу заборону притягнення до відповідальності за оціночні судження. Недосконалим є законодавство України і в частині відповідальності медіа за поширення недостовірної інформації – зокрема, адміністративна відповідальність за такі дії є надто м'якою і не може виступати достатнім стимулом для запобігання таким правопорушенням.

¹¹⁹ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

3.2. Проблеми функціонування національного та міжнародного механізмів захисту прав інтелектуальної власності від порушень в діяльності медіа

Наостанок в межах даного дослідження слід зупинитись на проблемах функціонування як національного, так і міжнародного механізмів захисту прав та інтересів особи – зокрема, прав інтелектуальної власності - від порушень в діяльності медіа, в тому числі онлайн-медіа. З цього приводу передусім варто погодитись із О.П. Орлюк у тому, що на сьогоднішній день низка проблемних питань щодо захисту прав інтелектуальної власності в Україні залишається невирішеною, зокрема, наступні:

- відсутність захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет; відсутність нормальних механізмів фіксації таких порушень;

- відсутність дієвих інструментів захисту прав інтелектуальної власності (фактично, інституційна неспроможність правоохоронних органів);

- надзвичайна ускладненість зібрання доказів для захисту порушених прав інтелектуальної власності у судовому порядку в зв'язку з необхідністю залучення судово-експертних досліджень, які може проводити лише дуже обмежена кількість атестованих судових експертів тощо¹²⁰.

Так, зокрема, що стосується першого з піднятих питань - захисту авторського та суміжних прав в Інтернеті – то варто відмітити, що на рівні актів законодавства ЄС дане питання регулює Директива «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» ("Директива про електронну комерцію") від 8 червня 2000 року № 2000/31/ЄС. Серед іншого, зазначена Директива передбачає, що сервіс-провайдер оперативно видаляє або відключає доступ до інформації, яку він зберіг, після того, як суд чи адміністративний орган прийняв рішення про видалення такої інформації (ст. 13). Аналогічно хостинг-провайдер після отримання інформації про незаконну діяльність та пов'язані з цим вимоги про відшкодування збитків оперативно

¹²⁰ Орлюк О.П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vapny_2016_3_15.pdf

видаляє її або відключає доступ до неї (ст.14), при цьому процедура видалення інформації або припинення доступу до неї можуть визначатися у національному законодавстві держави-члена¹²¹.

В цілому, як зазначають Ю.М. Капіца, О.А. Рассомахіна та К.С. Шахбазян, Директива 2000/31/ЄС встановлює щодо сервіс-провайдерів досить сприятливий правовий режим діяльності, що захищає їх від ризику збитків. При цьому суд або адміністративний орган держави-члена ЄС мають право вимагати від сервіс-провайдера припинення або запобігання порушенню законодавства, хоча будь-які рамкові критерії санкцій в Директиві не визначені, за винятком непрямої вказівки в статті 20 на те, що встановлені державами-учасниками міри покарання повинні бути дієвими, пропорційними і переконувати порушників дотримуватися закону¹²².

Варто однак визнати, що запропонований зазначеною Директивою механізм захисту авторського та суміжних прав в Інтернеті з прийняттям Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» від 23.03.2017 року № 1977-VIII¹²³ в цілому імплементований і в українське законодавство – адже, серед іншого, даним законом внесено низку змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права», і, зокрема, доповнено його статтями 52-1 та 52-2, які встановлюють спеціальний порядок захисту від порушень авторського права та суміжних прав в мережі Інтернет. Зокрема, детально регламентується порядок дій власників веб-сайтів з припинення порушень зазначених прав, які здійснюються шляхом розміщення протиправного контенту на відповідних сайтах – так, наприклад, відповідно до частини третьої статті 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» власник веб-сайту невідкладно, не пізніше 48 годин з моменту отримання заяви про припинення порушення, зобов'язаний унеможливити доступ до електронної (цифрової) інформації, щодо

¹²¹ Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради "Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку" ("Директива про електронну комерцію") від 8 червня 2000 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#n417>

¹²² Капіца Ю.М., Рассомахіна О.А., Шахбазян К.С. Спеціальні механізми захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет. // Інформація і право. - 2012. - № 3. - С. 129-140. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2012_3_18

¹²³ Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» від 23.03.2017 року № 1977-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 20, ст.240

якої подано заяву¹²⁴ – тобто, механізм припинення такого порушення в цілому відповідає закріпленому у вищезгаданій Директиві 2000/31/ЄС.

Що стосується обмеженості можливостей судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, слід зазначити, що дійсно кількість атестованих судових експертів в даній сфері є недостатньою, внаслідок чого суттєво затягується розгляд даної категорії справ судами. Особливо це стосується приватних експертів – так, за даними офіційного сайту Міністерства юстиції України, станом на кінець вересня 2022 року, загальна кількість атестованих судових експертів (з усіх експертних спеціальностей) складає близько 6 тисяч, з яких лише 483 експерти не є працівниками однієї з державних спеціалізованих експертних установ; а кількість таких «незалежних» експертів, які атестовані за видами експертиз, пов'язаними з об'єктами інтелектуальної власності, загалом складає лише 22 особи¹²⁵.

Крім того, до початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності, зберігається також проблема з визначенням підвідомчості справ, пов'язаних з захистом прав інтелектуальної власності в діяльності медіа. Так, станом на сьогодні такі справи переважно вирішуються в рамках двох процесів – цивільного та господарського, оскільки спори з питань інтелектуальної власності, які вирішуються в адміністративних судах, здебільшого стосуються об'єктів права промислової власності, а отже, не є типовими для діяльності медіа.

Зокрема, оскільки автором твору згідно з ЦК України та Закону України «Про авторське право і суміжні права» визнається лише фізична особа, яка своєю творчою працею створила певний об'єкт права інтелектуальної власності, спори щодо визнання авторства або про захист твору від спотворення (перекручення) необхідно розглядати в порядку цивільного судочинства¹²⁶. В той самий час, якщо сторонами спору є суб'єкти у сфері медіа – юридичні особи або фізичні

¹²⁴ Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст.64.

¹²⁵ Експертне забезпечення правосуддя. Звіт за III квартал 2022 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/m/3-kvartal-2022-roku>

¹²⁶ Зайцева-Калаур І.В. Організації засобів масової інформації як суб'єкти авторського права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Зайцева-Калаур Інна В'ячеславівна; Хмельницький університет управління і права. - К., 2013. - 199 с. – С. 152.

особи-підприємці, в більшості випадків такі спори підлягають розгляду господарськими судами (принаймні, до початку повноцінної роботи ВСПВ) – оскільки відповідно до частини першої статті 20 ГПК України саме господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності¹²⁷ – а отже, в тому числі і правочинів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Все це у своїй сукупності надмірно ускладнює процес захисту судами прав інтелектуальної власності від порушень в діяльності медіа, і до того ж, робить процес судового розгляду таких справ не виправдано тривалим. Тим самим порушуються і міжнародні стандарти забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності, які передбачає, наприклад, стаття 41 Угоди ТРІПС, відповідно до якої процедури захисту прав інтелектуальної власності не повинні бути безпідставно ускладнені, вартість їх здійснення не повинна бути високою, вони не повинні супроводжуватися значними матеріальними затратами, містити безпідставні часові обмеження чи не виправдані затримки¹²⁸.

При цьому і міжнародний механізм захисту прав інтелектуальної власності від порушень в діяльності медіа не є ідеальним. Зокрема, як можна помітити з проаналізованої статті 41 Угоди ТРІПС, вона є загалом достатньо неконкретною і характеризується великою кількістю оціночних категорій («безпідставно ускладнені», «значні часові обмеження» тощо). Це дозволяє державам-членам Угоди ТРІПС імплементувати її положення без внесення насправді докорінних змін у своє законодавство.

Безумовно, завжди дієвим способом захисту своїх прав від порушень в діяльності медіа є звернення до Європейського суду з прав людини, особливо якщо скарга стосується втручання медіа в приватне або сімейне життя людини – така скарга, виходячи з практики Суду, матиме багато шансів на задоволення, а заявник – на отримання компенсації та відновлення своїх прав.

¹²⁷ Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56.

¹²⁸ Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

Проте не варто забувати, що така можливість відкривається лише після використання всіх національних засобів юридичного захисту – а отже, після винесення судом остаточного рішення, зазвичай – в касаційній інстанції, що означає, враховуючи всі вищезазначені проблеми вітчизняної процедури судового розгляду, що від моменту порушення прав до моменту їх відновлення може минути багато років.

Таким чином, національному механізму захисту прав та інтересів особи, зокрема, прав інтелектуальної власності, від порушень в діяльності медіа, притаманна низка недоліків, пов'язаних, передусім, зі складністю фіксації та доведення таких порушень в мережі Інтернет, тривалістю та вартістю розгляду судами справ про захист прав інтелектуальної власності, недостатньою кількістю атестованих судових експертів в даній сфері, що призводить до ще більшого затягування розгляду справ, особливо зважаючи на те, що Вищий суд з питань інтелектуальної власності, який міг би суттєво розвантажити загальні місцеві та господарські суди в даній сфері, досі не розпочав свою роботу. Звернення до Європейського суду з прав людини також не є вирішенням даної проблеми, оскільки воно є можливим лише після вичерпання всіх національних засобів захисту.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, нами сформульовано наступні висновки:

1. Виявлено, що єдиним нормативним визначення поняття медіа є визначення його в проєкті Закону «Про медіа» (реєстр. № 2693-д) як засобу поширення масової інформації у будь-якій формі, яке періодично чи регулярно виходить в світ під редакційним контролем та постійною назвою в якості індивідуалізуючої ознаки. При цьому слід розділяти розділяють медіа, як об'єкт правовідносин, та суб'єктів у сфері медіа як тих, хто безпосередньо здійснює діяльність з поширення масової інформації за допомогою друкованих, аудіовізуальних чи онлайн-медіа, та редакційний контроль за ними. Головними засадами діяльності у сфері медіа, на нашу думку, слід вважати закріплені чинними законами про окремі види ЗМІ два взаємодоповнюючих принципи: свободи діяльності у сфері медіа, з одного боку, і недопустимості зловживання такою свободою – з іншого.

2. З'ясовано, що норми, які стосуються діяльності медіа (засобів масової інформації), закріплені у законодавстві України на всіх його рівнях, починаючи з Конституції України і завершуючи підзаконними актами. При цьому, до прийняття в майбутньому Закону України «Про медіа», правове регулювання правовідносин за участі медіа характеризується відсутністю загального законодавчого акту в даній сфері і є розпорошеним між понад десятком законів, які стосуються різних видів ЗМІ або різних питань їх діяльності. Варто також зазначити, що в разі прийняття Закону України «Про медіа», Україна, з одного боку, виконає свої міжнародні зобов'язання і суттєво вдосконалить законодавство про медіа, проте з іншого – в деяких аспектах відійде від чинного ліберального підходу в регулюванні діяльності у сфері медіа.

3. Стосовно обмежень свободи вираження поглядів в діяльності медіа, обґрунтовано, що, відповідно до статті 10 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини з тлумачення даної статті, для визначення правомірності таких обмежень слід застосовувати так званий «триступневий тест» - а саме, надання відповіді на питання, чи є таке обмеження законним (тобто, передбаченим законом, зміст якого є чітким та неоднозначним, а сам закон доведено до відома громадян у належному порядку), правомірним (а саме таким, що відповідає одній з цілей, вичерпний перелік яких передбачений Конвенцією, Конституцією чи законом) та «необхідним у демократичному суспільстві» (що, передусім, вимагає дотримання вимоги пропорційності вжитого заходу ситуації, в якій він вживається). З точки зору зазначених критеріїв, не можна погодитись, що обмеження свободи вираження поглядів, введені Україною в умовах воєнного стану, є цілком правомірними (щонайменше тому, що деякі з таких обмежень вводяться не законом, а, приміром, рішенням РНБО) та достатньо послідовними.

4. Доведено, що за чинного законодавства України існуючі (та досить суворі) процедурні вимоги щодо збирання та обробки персональних даних не поширюються на діяльність у сфері медіа – проте лише за умови, якщо при цьому забезпечується баланс між правом на повагу до особистого життя та правом на свободу вираження поглядів. При цьому національне законодавство не дає чіткої відповіді, за яких умов такий баланс зберігається, а за яких ні – в даному випадку судам слід керуватись більшою мірою прецедентною практикою ЄСПЛ, зокрема, щодо співвідношення статей 8 та 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Крім того, попри відсутність положень про так звані «чутливі персональні дані» (сексуальна орієнтація, інформація про стан здоров'я, віросповідання тощо) в національному законодавстві, практика національних судів також свідчить про надання таким даним додаткового захисту, навіть у діяльності медіа – що цілком узгоджується з відповідними актами законодавства ЄС, проте все ж потребує закріплення і на рівні національного законодавства.

5. З'ясовано, що в питаннях, що стосуються створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності в діяльності медіа, чинне законодавство

про засоби масової інформації здебільшого обмежується лише відсиланням до законодавства про інтелектуальну власність або ж окремими нормами, які доповнюють та уточнюють положення останнього. При цьому накладення санкцій на суб'єктів у сфері медіа за порушення вимог законодавства про захист інтелектуальної власності не визнається обмеженням їх свободи вираження поглядів, що підтверджує в тому числі і практика Європейського суду з прав людини. Варто також відмітити з позитивного боку ряд норм проекту Закону «Про медіа», які стосуються авторського права суб'єктів у сфері медіа – зокрема, закріплення обов'язку провайдера аудіовізуальних послуг укладати ліцензійні договори на використання об'єктів авторського та суміжних прав, а також обов'язку телемовника надавати доступ до об'єктів своїх суміжних прав – телепередач – іншим телемовникам у тому випадку, коли такі телепередачі стосуються події, яка має значний суспільний інтерес, за умови сплати такими телемовниками компенсації за трансляцію.

6. В частині правовідносин за участі Інтернет-медіа з приводу реєстрації та використання доменних імен, виявлено, що на сьогодні правове регулювання відповідних відносин в Україні майже відсутнє – національне законодавство містить легальне визначення доменного імені та заборону використання в доменних іменах торговельних марок та інших позначень третіх осіб, проте в усьому іншому відповідні відносини регламентуються самими реєстраторами доменних імен, а щодо доменних імен верхнього рівня - Інтернет-корпорацією з присвоєння імен і номерів (ICANN). У зв'язку з цим, існують певні прогалини не лише в законодавстві України, а й в міжнародній практиці, щодо можливості заборони реєстрації та використання доменних імен, в яких містяться, приміром, заклики до насильницької зміни території чи конституційного ладу держави, до якої вдаються окремі онлайн-медіа; крім того, до прийняття Закону України «Про медіа» питання поширення відповідної інформації онлайн-медіа, в тому числі в доменних іменах, які ними використовуються, взагалі знаходиться до певної міри поза правовим полем.

7. Доведено, що вітчизняне законодавство та практика ЄСПЛ суттєво обмежують можливості притягнення журналістів та інших представників медіа до відповідальності за зміст їх публікацій, оскільки така відповідальність вступає в протиріччя з принципом свободи вираження поглядів. Навіть у випадках поширення так званої «мови ворожнечі», суди нерідко стають на бік представників медіа, зважаючи на законодавчу заборону притягнення до відповідальності за оціночні судження. Недосконалим є законодавство України і в частині відповідальності медіа за поширення недостовірної інформації – зокрема, адміністративна відповідальність за такі дії є надто м'якою і не може виступати достатнім стимулом для запобігання таким правопорушенням, з огляду на що нами пропонується переглянути санкцію статті 173-1 КУпАП у бік суттєвого (не менш ніж десятикратного) збільшення розміру штрафу.

8. Обґрунтовано, що національному механізму захисту прав та інтересів прав інтелектуальної власності від порушень в діяльності медіа притаманна низка недоліків, пов'язаних, передусім, зі складністю фіксації та доведення таких порушень в мережі Інтернет, тривалістю та вартістю розгляду судами справ про захист прав інтелектуальної власності, недостатньою кількістю атестованих судових експертів в даній сфері, що призводить до ще більшого затягування розгляду справ, особливо зважаючи на те, що Вищий суд з питань інтелектуальної власності, який міг би суттєво розвантажити загальні місцеві та господарські суди в даній сфері, досі не розпочав свою роботу. Звернення до Європейського суду з прав людини також не є вирішенням даної проблеми, оскільки воно є можливим лише після вичерпання всіх національних засобів захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев Д. Завдання та механізми правового регулювання діяльності інформаційних агентств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://veche.kiev.ua/journal/3666/>
2. Андрощук Г.О., Работягова Л.І. Розвиток глобальної міжнародної системи правової охорони інтелектуальної власності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15673/Androshchuk_Rozvytok_hlobalnoi_mizhnarodnoi_systemy.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Бем М., Городиський І., Левицька М. Медіа, конфлікт та захист персональних даних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://medialab.online/wp-content/uploads/2016/04/1460489993222540.pdf>
4. Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та Інтернет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/168059936a>
5. Білоусов Є., Кахнова М. Застосування статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у практиці Європейського суду з прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2021/4/44.pdf>
6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56.
7. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради "Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку" ("Директива про електронну комерцію") від 8 червня 2000 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#n417>
8. Експертне забезпечення правосуддя. Звіт за III квартал 2022 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/m/3-kvartal-2022-roku>

9. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

10. Заворотченко Т. М. Засоби масової інформації в системі гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Право і суспільство. 2011. № 3. с. 47–53.

11. Зайцева-Калаур І.В. Організації засобів масової інформації як суб'єкти авторського права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Зайцева-Калаур Інна В'ячеславівна; Хмельницький університет управління і права. - К., 2013. - 199 с.

12. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст.64.

13. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 30, ст.260

14. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 50. – Ст. 302.

15. Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» від 23.03.2017 року № 1977-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 20, ст.240

16. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 16, ст.93

17. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1

18. Закон України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-ІХ. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#n2246>

19. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481

20. Закон України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р. № 74/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83.
21. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.65.
22. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 7, ст. 36
23. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250
24. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 39, ст. 181
25. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43
26. Іванов В. Короткий огляд ситуації в українському медіа-полі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aup.com.ua/upload/1134038407Astrid.pdf>
27. Капіца Ю.М., Рассомахіна О.А., Шахбазян К.С. Спеціальні механізми захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет. // Інформація і право. - 2012. - № 3. - С. 129-140. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2012_3_18
28. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122
29. Конах В. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності : аналітична записка. НІСД. 2013. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085/>
30. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text

31. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
32. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
33. Кравчук О. Поняття та правовий статус засобів масової інформації в Україні / О.Кравчук// Право України. – 2005. – №5. – с. 125-128.
34. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131
35. Мацкевич О.О. Авторське право у діяльності засобів масової інформації, що функціонують у цифровому середовищі : монографія / О.О. Мацкевич; 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. — 208 с.
36. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
37. Нацрада оштрафувала «Інтер» на 4 млн грн – канал звернеться до суду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://detector.media/rinok/article/139251/2018-07-11-natsrada-oshtrafuvala-inter-na-4-mln-grn-kanal-zvernetsya-do-sudu/>
38. Некіт К.Г. Доменне ім'я як об'єкт цивільних прав. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/156902818.pdf>
39. Новосельський І. Ф. Політико-правові засади функціонування нових медіа: світовий досвід та Україна / І. Ф. Новосельський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 65. – С. 61-67.
40. «Обсервер» і «Гардіан» проти Сполученого Королівства. URL: https://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Observer_and_Guardian_v_The_United_Kingdom_26_11_1991.pdf

41. Олексіюк Т. Захист персональних даних під час висвітлення воєнних дій журналістами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://umdp1.info/news/zahyst-personalnyh-danyh-pid-chas-vysvitlennya-voennyh-dij-zhurnalistamy/>

42. Орлюк О.П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vapny_2016_3_15.pdf

43. Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2022 року по справі № 826/11786/18. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103561985>

44. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 05.11.2008 р. № 976. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>

45. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

46. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України суду України №10 від 29 вересня 2016 року «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації». Режим доступу: http://www.vasu.gov.ua/plenum/post_plenum/postanova_plenumu_10_29-09-2016/

47. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 16 грудня 2020 року по справі № 826/11786/18. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93563672>

48. Проект Закону України «Про медіа» (реєстр. № 2693-д від 02.07.2020). Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69353

49. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

50. Рекомендації щодо охорони та захисту авторського права у сфері діяльності засобів масової інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=999a0221-5357-458c-826b-6e9802053162&title=RekomendatsiiSchodoOkhoroniTaZakhistuAvtorskogoPravaUsferiDiialnostiZasobivMasovoiInformatsii&isSpecial=true>

51. Рішення Європейського суду з прав людини від 8 липня 1986 року у справі «Лінгенс проти Австрії». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_066#Text

52. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 26 червня 2019 року по справі № 826/11786/18. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82714171>

53. Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», введене в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>

54. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

55. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

56. Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>

57. Фарбота М.Р. Правовий статус засобів масової інформації в Інтернет-середовищі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ippi.org.ua/sites/default/files/fmppszi_14_2_2015.pdf

58. Харенко О.В. Правове регулювання інформаційної діяльності друкованих засобів масової інформації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. / Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, Київ – 2016. – 19 с.

59. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492

60. Чупрова К. О. Конституційно-правове регулювання свободи засобів масової інформації в Україні / К. О. Чупрова. – Одеса, 2019. – 37 с.

61. Case of Fatullayev v. Azerbaijan (№ 40984/07). Judgement 22.04.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-984%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-984%22]})

62. Case of Handyside v. the United Kingdom (Application no. 5493/72). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57499&filename=001->

63. Case of Stoll v. Switzerland (№ 69698/01). Grand Chamber judgement of 10.12.2007. Press release issued by the Registrar. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-2208290-2355248&filename=003-2208290-2355248.pdf>

64. Case of Sunday Times v. the United Kingdom: Judgment 26 April 1979. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Sunday%20%7C%20Times&sessionid=67430&skin=hudoc-en>.

65. Council of Europe, Committee of Ministers (21 September 2011), Declaration on the protection of freedom of expression and information and freedom of assembly and association with regard to Internet domain names and name strings (www.wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835805&Site=CM).

66. Directive (EU) 2018/1808 of the European parliament and of the Council of 14 November 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32018L1808>

67. Document of the Copenhagen meeting of the Conference of the human dimension of the CSCE, Copenhagen, 29 June 1990. Mode of access: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>

68. Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden (Application no. 40397/12). Decision on 19 February 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://protocol.ua/ua/fredrik_ney_\(fredrik_neij\)_ta_peter_sunde_kolmisoppi_\(peter_sunde_kolmisoppi\)_proti_shvetsii_dergava_mae_zabezpechiti_balans_mig_dvoma_protilegnimi_interesami_pravom_na_svobodu_viragennya_ta_ob_runtovanim_vtruchanniam_dergavi_\(st_10_konvenii_zayava_40397/](https://protocol.ua/ua/fredrik_ney_(fredrik_neij)_ta_peter_sunde_kolmisoppi_(peter_sunde_kolmisoppi)_proti_shvetsii_dergava_mae_zabezpechiti_balans_mig_dvoma_protilegnimi_interesami_pravom_na_svobodu_viragennya_ta_ob_runtovanim_vtruchanniam_dergavi_(st_10_konvenii_zayava_40397/)

69. Paeffgen GmbH v. Germany (№25379/04, 21688/05, 21722/05, 21770/05). Decision of 18.9.2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-2549&filename=002-2549.pdf>

70. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. Mode of access: <https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2011-7-of-the-committee-of-ministers-to-member-s/native/168073fd92>

71. Ukraine: notification under Article 4 (3) of International Covenant on civil and political rights, 28.02.2022. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>